

Met vakantie

In 1978 ging 60% van de Nederlanders met vakantie naar het buitenland. In 1970 bedroeg dit percentage nog 46. De verwachting is dat dit jaar een nog grotere groep van vakantiegangers dan in 1978 haar toevlucht naar een buitenlandse vakantiebestemming zal nemen. Tegenover de sterke trek van Nederlanders naar het buitenland staat geen toenemende stroom van buitenlandse vakantiegangers naar Nederland waardoor het verlies van binnenlandse klandizie voor het Nederlandse toeristische bedrijfsleven zou kunnen worden gecompenseerd. Integendeel, buitenlanders blijken ons land steeds minder als vakantiebestemming of als doorreisland te kiezen. Terwijl de mondiale groei van het toerisme in het afgelopen decennium gemiddeld 10% per jaar heeft bedragen, heeft Nederland sinds de oliecrisis van 1973 te maken met een stagnerende groei van de toeristische export — de bestedingen van buitenlanders in Nederland. In 1977 en 1978 is zelfs sprake van een absolute daling.

Het groeiend aantal Nederlanders dat de vakantie doorbrengt in het buitenland en de daling van de populariteit van Nederland als vakantiebestemming bij de buitenlandse toeristen hebben inmiddels voor een flink tekort op de reisverkeersbalans gezorgd. In 1965 vertoonde de reisverkeersbalans nog (net) een positief saldo van f. 42 mln. Het tekort dat daarna is ontstaan neemt nog ieder jaar fors toe (in 1978 was het tekort f. 4.652 mln.; een stijging met ruim 40% ten opzichte van 1977).

De groei van het tekort op de reisverkeersbalans heeft, gezien het huidige tekort op de betalingsbalans en meer nog de snelle omslag van een overschotsituatie naar een tekortsituatie, vooral de laatste tijd nogal de aandacht getrokken. Een belangrijk deel van het tekort op de betalingsbalans wordt toegeschreven aan het tekort op de reisverkeersbalans. De reisverkeersbalans is een belangrijk onderdeel van de dienstenbalans, die in het verleden een voldoende overschot vertoonde om het tekort op de goederenbalans (ruim) te compenseren. Enkele bewindslieden uit het kabinet-Van Agt hebben dan ook een — voorzichtig — beroep gedaan op hun landgenoten om in ieder geval Nederland als vakantiebestemming te heroverwegen.

Naast de betalingsbalanspolitieke overwegingen, spelen ook de werkgelegenheidsaspecten voor het Nederlandse toeristische bedrijfsleven mee in de bezorgdheid over de eenzijdige (ruimtelijke) ontwikkeling van de toeristische bestedingen. In 1977 bedroegen de totale toeristische bestedingen in Nederland (die van Nederlanders en buitenlanders te zamen) ca. f. 12 mrd. (8% van de totale consumptieve bestedingen in 1977). Het CPB schat de werkgelegenheid die met de toeristische uitgaven samenhangt op 200.000 manjaren. Het CPB heeft bovendien berekend dat het achterblijven van de Nederlandse toeristische export bij de mondiale groei van het toerisme een direct werkgelegenheidsverlies heeft opgeleverd van ca. 45.000 arbeidsplaatsen.

Er is al met al voldoende aanleiding de ontwikkeling van de toeristische bestedingen met enige zorg te volgen en te bezien of de ontwikkeling niet in een gunstiger richting kan worden omgebogen. In de verleden week door staatssecretaris Hazekamp van Economische Zaken gepresenteerde *Nota toeristisch beleid* wordt getracht een eerste aanzet te geven die zou moeten leiden tot een „face lift” van het Nederlandse toeristische bedrijfsleven. Het mes moet aan twee kanten snijden: a. buitenlandse vakantiegangers moeten de weg naar Nederland (weer) gaan opzoeken en b. Nederlanders moeten meer binnenslands hun vakantieoord vinden. Van 1980 tot en met 1984 zal op de begroting van Economische Zaken ieder jaar f. 25 mln. extra worden uitgetrokken om het toerisme in Nederland te bevorderen. Op het eerste gezicht lijkt het bedrag niet spectaculair, maar als men bedenkt dat

op de begroting voor 1979 in totaal f. 23,5 mln. voor steun aan het toerisme is gereserveerd, betekent de toezegging van f. 25 mln. extra ruim een verdubbeling van de steunverlening. De organisaties die zich met het toerisme bezighouden zijn dan ook redelijk ingenomen met dit vijfjarenplan. Vertegenwoordigers van enkele organisaties hebben voorgesteld dat de resultaten al op korte termijn zichtbaar zullen worden.

Het zal duidelijk zijn dat hier niet uitputtend op de nota kan worden ingegaan. Ik beperk me tot het zwaartepunt van het beleid: het streven naar een betere prijs-kwaliteitsverhouding van het toeristisch produkt in Nederland. In het algemeen wordt Nederland als vakantiebestemming (te) duur bevonden. Door het opvoeren van de kwaliteit van de toeristische voorzieningen (een benedenwaartse prijsaanpassing lijkt gezien de hoge arbeidsintensiteit van de toeristische dienstverlening en de Nederlandse loonstructuur niet haalbaar) zal worden getracht de prijs-kwaliteitsverhouding acceptabeler te maken, door bijvoorbeeld het moderniseren van logies-accommodatie, het verbeteren van voorzieningen op kampeerterreinen enz. Het bezwaar tegen deze benadering is dat de investeringen die voor deze kwalitatieve verbeteringen nodig zijn weliswaar worden gesubsidieerd, maar toch voor een deel in de prijs van het toeristisch produkt zullen moeten worden doorberekend. Er kan dan wellicht sprake zijn van een verbetering van de prijs-kwaliteitsverhouding, uiteindelijk is van belang hoeveel mensen zich de verhoogde service en de daarbij (logisch) behorende prijs kunnen veroorloven. Als men bedenkt dat de lagere-inkomensgroepen relatief meer hun vakantie in eigen land doorbrengen en dat bovendien bijvoorbeeld van de Duitse vakantiegangers het vooral de relatief minder draagkrachtigen zijn die ons land bezoeken (hogere-inkomensgroepen gaan eerder naar verdergelegen bestemmingen) kunnen de prijsverhogingen een negatief effect hebben op de bestedingen van deze (belangrijke) groepen van vakantiegangers.

Het is dan ook de vraag of er voor het optimisme van de toeristenorganisaties voldoende aanleiding is. Aan de toenemende trek van Nederlanders naar het buitenland liggen structurele ontwikkelingen ten grondslag. Te denken valt b.v. aan de ontwikkeling van het welvaartsniveau, het toenemen autobezit, de gestegen onderwijsparticipatie en aan de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland, waardoor, zeker in het hoogseizoen, rust en ruimte niet altijd in voldoende mate voorradig zijn.

Bovendien zal het toeristisch beleid moeten (blijven) „opboksen” tegen de — traditioneel — onbestendige weersomstandigheden in ons land, die in belangrijke mate bepalend lijken voor de relatief ongunstige positie van Nederland op de internationale toeristische markt. Ironisch genoeg voorspelde het KNMI op de dag waarop de nota werd gepresenteerd „aanhoudend koel” weer. Tot dan toe had de zon zich in de bouwvakvakantie voornamelijk achter een dik wolkendek opgehouden. Onder deze omstandigheden lijkt het wat merkwaardig om van een extra steun van f. 25 mln. te verwachten dat het tekort op de reisverkeersbalans fors zou kunnen worden verminderd. Eerder lijkt het, vanwege de „zomer” van dit jaar, aannemelijk dat er nogal wat Nederlanders zullen zijn die nu (nog) in het dure binnenland zijn gebleven, volgend jaar door middel van een reis naar het zuiden slecht-weerisico's zullen trachten te elimineren, terwijl anderen die dit jaar al gebruind naar Nederland terugkeren, in de berichten over de weersomstandigheden tijdens hun afwezigheid weinig aanleiding zullen vinden hun vakantiebestemming te wijzigen.

T. de Bruin

Inhoud

<i>Drs. T. de Bruin:</i> Met vakantie	733
Column Lessen uit New York en Manilla, door Prof. Dr. F. van Dam	735
<i>Dr. A. A. de Boer:</i> Vijfentwintig jaar kernenergie	736
<i>Drs. F. G. van den Heuvel en Drs. J. J. Siegers:</i> Een logitanalyse van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector	739
Vacatures	743
<i>Prof. Dr. J. Pen:</i> Hoeveel winst wordt er in Nederland gemaakt?	746
Stichting Het Nederlands Economisch Instituut. Verslag over het jaar 1978	747
Ingezonden Beperkt heden van het ISP, door Drs. G. van Drecht, met naschrift van Dr. W. van Voorden	750
Onderzoek-memoranda	751

ESB: nooit met vakantie

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:
STRAAT:
PLAATS:
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):
Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.

Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 144,04 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 101,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Lessen uit New York en Manilla

Prof. Van Dam

In de periode tussen april en nu heeft een aantal onderhandelingen tussen de arme en de rijke landen plaatsgevonden, zoals UNCTAD V te Manilla en de voorbereiding van de derde VN-ontwikkelingsstrategie te New York. In die besprekingen zijn factoren naar voren gekomen — sommige nieuw, sommige met meer accent dan vroeger — die de inhoud van de toekomstige Noord-Zuid-onderhandelingen lijken te zullen bepalen. De belangrijkste van deze factoren zijn de volgende.

1. *Energie.* Sinds de oliecrisis in 1973 heeft er een nauwe relatie bestaan tussen de vraagstukken van ontwikkelingssamenwerking en van energie. In de eerste fase bestond de verwachting dat de OPEC-landen het aanbod en de prijzen van olie zouden gaan gebruiken als wapen voor de belangen van de andere ontwikkelingslanden. In de praktijk is dat niet gebeurd. In de tweede fase — na de Parijse Noord-Zuid-conferentie in 1976 — was er een mate van loskoppeling van energie en ontwikkelingsproblemen. In de huidige, derde fase van hernieuwde prijsverhoging, verminderd aanbod en wegvallende OPEC-discipline, is het energievraagstuk dermate dominant geworden voor de rijke landen dat het een anti-wapen, tegen ontwikkelingssamenwerking, dreigt te worden. Naast een tendens in een aantal rijke landen om voor de problemen van energie en ontwikkeling parallel oplossingen te zoeken, tekent zich een harde lijn af die verdere ontwikkelingssamenwerking afhankelijk wil stellen van ordening van de oliemarkt.

2. *Eindprodukten.* Door de ontwikkelingslanden wordt vrije toegang voor eindprodukten tot de markten van de rijke landen gevraagd. De rijke landen zijn daartoe bereid en spreken zich steeds meer uit tegen een protectiepolitiek, maar vragen als tegenprestatie wederkerigheid. Dit betekent dat tegenover de vrije entree van eindprodukten uit ontwikkelingslanden deze laatste hun markten dienen te openen voor hoogwaardige westerse produkten en investeringen.

3. *Interdependentie.* De toegenomen verwevenheid van de economieën van rijk en arm is een constateerbaar feit. De vraag is hoe de rijke landen hierop zullen reageren. Het antwoord lijkt te zijn dat zij vanuit hun afhankelijkheid — zie 1 en 2 — alleen met de arme landen afspraken willen maken als zij er iets voor terugkrijgen. Dat betekent niet langer eenzijdige concessies, zoals die bijvoorbeeld zijn geformuleerd in het actieprogramma van de Nieuwe Internationale Economische Orde, maar onderhandelingen en overeenkomsten gericht op weder-

zijds belang. Dit geldt met name ten aanzien van de OPEC-landen en de NIC's („newly industrialising countries“) die te zamen het leeuwedeel van het economisch potentieel van de arme landen omvatten. De veranderingen in de internationale arbeidsverdeling, het onzekere olie-aanbod en de economische stagnatie hebben de rijke landen in deze positie geplaatst.

4. *Rijke landen.* Het blok van rijke landen is als groep aan herschikking onderhevig. Het oude beeld van de geïndustrialiseerde staten met de VS aan het hoofd vervaagt. Door verschillen in economische belangen valt de westerse wereld uiteen in de Verenigde Staten, de Europese Gemeenschap en Japan: het westen is multipolair geworden. Daarbij komt dat de EG steeds meer als eenheid optreedt en tegenover de buitenwacht een toenemende cohesie vertoont.

5. *Neo-liberalisme.* De economische politiek van de westerse landen vertoont een krachtige neo-liberale karakteristiek. Het herstel van de groei in de wereldeconomie wordt gezocht middels een maximaal functioneren van het marktmechanisme. De verkiezingsuitslagen in Engeland en Canada en voor het Europese parlement ondersteunen deze trend. Voor het ontwikkelingsvraagstuk betekent dit een verkleining van de kans op maatregelen waarmee concreet in de vrije markten wordt ingegrepen, zoals bijvoorbeeld de koppeling van de prijzen van grondstoffen aan die van eindprodukten. Wel passen er afspraken bij voor normerende gedragsregels, zoals codes voor multinationale ondernemingen en voor de overdracht van technologie. Dit soort gedragsregels reguleren en bevestigen daardoor het vrije-marktsysteem.

6. *Differentiatie.* Evenals de interdependentie is de economische differentiatie tussen de arme landen onderling een waarneembaar feit. In concreto betekent het dat zij veelal tegengestelde economische belangen hebben gekregen en nauwelijks meer tot homogene posities kunnen komen. Zij trachten dit af te dek-

ken door strikte discipline. Vaak lukt dat nauwelijks: tijdens UNCTAD V zijn de belangentegenstellingen binnen de groep van ontwikkelingslanden een van de oorzaken van de trage voortgang geweest.

7. *Nieuwe onderhandelingsvormen.* In de huidige fase van opsplitsing van de blokken en van accent op wederzijdse belangen en daarop afgestemde onderhandelingen verwachten de arme landen weinig eenzijdige concessies van de rijke landen. In de praktijk betekent dit dat zij vasthouden aan eerder verworven formuleringen en zoeken naar nieuwe instituties voor verdere onderhandeling om deze verworven formules tot realisatie te brengen. Dit, te zamen met de verschuivingen die onder 1 t/m 6 werden aangeduid, heeft tot gevolg dat de relaties tussen arm en rijk naar vorm en inhoud in het geding zijn. Programma's die eenzijdige concessies van rijk aan arm vragen, zijn minder relevant geworden, onderhandelingsvormen die op de oude blokverhouding zijn gebaseerd (UNCTAD, ECOSOC, Committee of the Whole) functioneren thans slecht.

Tegen deze achtergrond is een aantal voorstellen geformuleerd voor toekomstige institutionalisering van de onderhandelingen in de post-UNCTAD V-periode. In het komende half jaar zal het er om gaan over deze voorstellen beslissingen te nemen. Alleen als formules en fora worden gevonden waarin de nieuwe realiteiten tot uitdrukking komen is er kans op effectieve onderhandelingen in de toekomst. Momenteel liggen de volgende voorstellen ter tafel:

- a. regionaal: de Afrikaanse landen zijn thans doende om een Afrika-programma te formuleren dat over enkele weken door de Organisatie van Afrikaanse Eenheid zal worden vastgesteld;
- b. sectoraal: de ontwikkelingslanden zijn plannen aan het uitwerken voor onderhandelingen met de rijke landen via sectorsgewijs ingedeelde werkgroepen. Over die plannen zullen zij binnenkort tijdens een vergadering van de „non-aligned countries“ en tijdens een ministeriële conferentie van de groep ontwikkelingslanden nader beslissen;
- c. bloksgewijs: in de *Times of India* — en kennelijk ten dele van de Indiase regering afkomstig — is gepleit voor een bloksgewijs onderhandelen. Gedacht wordt aan aparte onderhandelingen van de arme landen onderling, met het Oostblok, met de OPEC-landen en met de OECD-landen;
- d. marktgewijs: in de afgelopen periode zijn voor een aantal markten ordeningen tot stand gekomen via regelingen per markt. Een voorbeeld is de overeenkomst voor de staalmarkt. Door de OECD wordt onderzocht of ook andere markten zich hiervoor lenen.

F. van Dam

Vijfentwintig jaar kernenergie

DR. A. A. DE BOER

Op 28 juli 1954 verscheen in ESB voor het eerst een artikel van de hand van A.A. de Boer (te zamen met M. Bogaardt) 1). Sindsdien heeft eerstgenoemde meer dan veertig artikelen voor ESB geschreven, hoofdzakelijk over energieproblemen. Thans geeft Dr. de Boer zijn persoonlijke visie op de discussie rond het vraagstuk van de kernenergie, zoals die zich in een kwart eeuw ontwikkelde. Zijn conclusie luidt dat kernenergie nog steeds perspectieven biedt voor een milieuvriendelijke vorm van elektriciteitsproductie.

Inleiding

Vijfentwintig jaren geleden werden degenen, die zich bezighielden met de ontwikkeling van de kernenergie nog „aatomgeleerden” genoemd. Er werd over hen geschreven met een soort bewondering waarmee geen der betrokkenen erg gelukkig was. Hun inspanningen werden zeer positief gewaardeerd: zo kort na de verwoesting van Europa was een voortgezette economische groei nog een algemeen aanvaarde doelstelling en met betrekking tot de daarmee gepaard gaande groei van het energieverbruik bood de kernenergie zeker perspectieven. Daartegenover stonden bepaalde onzekerheden; men had nog geen oordeel over de economische haalbaarheid van de vreedzame kernsplijting en men was zich bewust van problemen zoals de radioactiviteit en de verwijdering van het afval, waaruit grondstoffen voor de wapenproductie zouden kunnen worden gewonnen. Het optimisme ten aanzien van de technische ontwikkeling en de oplossing van de problemen was van dien aard dat men verwachtte 25 jaar later toch zo'n 50% van de elektriciteitsproductie met behulp van kerncentrales te realiseren. Het is allemaal wat anders gelopen.

Kosten

In 1954 was te weinig bekend om tot een kostenschatting van elektriciteit uit kernenergie te komen. Wel kon men uit het beschikbare materiaal afleiden dat de investering in een kerncentrale aanmerkelijk hoger zou zijn dan die voor een fossiel gestookte centrale; deze extra kosten zouden kunnen worden gecompenseerd, althans ten dele, door het feit dat de splijststofkosten aanmerkelijk lager zouden liggen dan de brandstofkosten bij een klassieke centrale. Men kon dus verwachten dat de kerncentrales zo veel mogelijk continu in bedrijf zouden zijn, terwijl men tijdens de piekuren en de koude winterperiode de centrales met hogere variabele lasten in bedrijf zou stellen. Bij een zo hoge bedrijfstijd voor de kerncentrales zou volgens de berekening van 1954 de kerncen-

trale zelfs bij een optimistische schatting van de kosten voor de splijststof nog net een fractie duurder zijn dan een onder dezelfde omstandigheden functionerende steenkoolcentrale.

Een verdere uitwerking van deze gegevens werd in december 1954 gepubliceerd 2). Daar werd ervoor gewaarschuwd, dat men de kostenfactoren bij het beleid niet moet overschatten: wanneer een dreigend tekort aan steenkool en andere fossiele brandstoffen kan worden aangetoond, dan is de schaarste een betere leidraad bij de overgang op een nieuwe energiebron dan de tot in uiterste consequentie doorgevoerde kostenberekening. Een regel, die nog steeds van toepassing is.

Een andere conclusie was, dat de hogere investering ten aanzien van de toekomstige kosten meer zekerheid geeft dan een lagere investering, aangenomen dat de kosten per kilowattuur gelijk zijn op het ogenblik waarop men tot de bouw van een centrale van één der beide types zou moeten beslissen. Dan is immers de afschrijving een vast gegeven, terwijl de variabele lasten door allerlei factoren kunnen, of liever zullen stijgen. De kosten voor de centrale met lagere variabele lasten zullen dan het minst aan stijging onderhevig zijn. Het spreekt vanzelf dat dit voordeel vervalft bij prognoses ten aanzien van de kosten op lange termijn. In 1954 rekende men met een rente van 4½%. De stijging van dit percentage werkt uiteraard ten nadele van de centrale met de hoogste investering.

Hoe het ook zij, de kosten per kWh van op kernenergie en op fossiele brandstof gebaseerde elektriciteit zijn steeds dicht bij elkaar gebleven. Er is een hele literatuur van kostenvergelijkingen en zelfs van lange-termijnstrategieën waarbij over periodes van vele jaren de goedkoopste combinatie van nucleaire en klassieke centrales werd berekend. Door de aanvechtbaarheid van dergelijke op kosten-actualisering gebaseerde berekeningen en de grote onzekerheidsmarges misten vele van deze studies realiteitswaarde. Belangrijker is dat van meet af aan het inzicht bestond dat de ontwikkeling van de kernenergie en de planning van de energievoorziening niet in de eerste plaats een kostenprobleem is, ook al werd vaak op deze waarheid inbreuk gemaakt.

Al in 1949 had de Amerikaanse Atomic Energy Commission (AEC) zich beziggehouden met de vraag in welke mate de wereldenergiebehoefte zou stijgen en in hoeverre de bekende en minder ontwikkelde energiebronnen een bijdrage zouden kunnen leveren tot de bevrediging van die behoefte. De AEC vroeg aan Palmer Putman, wiens naam onverbrekkelijk is verbonden met de ontwikkeling van de windenergie, dit probleem te bestuderen. De door Putnam gemaakte studie, een lijvig boekwerk dat in 1953 verscheen 3), heeft jarenlang

1) A.A. de Boer en M. Bogaardt, De kosten van kernenergie, *ESB*, 28 juli 1954.

2) A.A. de Boer, Enkele kostprijaspecten van de kernenergie, *De Economist*, december 1954.

3) Palmer Putman, *Energy in the future*, New York/Londen, 1954.

als informatiebron gediend voor een ieder die zich met deze problematiek bezighield. Een groeiend energieverbruik zou volgens deze studie niet kunnen worden opgevangen door alternatieve energiebronnen. Ook ten aanzien van de fossiele brandstof was Putnam pessimistisch; zijn drastische reductie van de bestaande schattingen van de ontginbare hoeveelheid steenkool is door latere studies gelogenstraft.

Deze factor speelde overigens geen rol van betekenis. Vooral in de jaren zestig rijpte het inzicht, dat de handhaving en de uitbreiding van de kolenproductie sociale kanten had. Mijnrampen en verlaging van de levensverwachtingen van mijnwerkers, nu een verwaarloosd hoofdstuk in de energiediscussie, speelden een rol naast de daaraan verwante toenemende problemen om mensen te vinden, die bereid waren het beroep van mijnwerker uit te oefenen.

Om kort te gaan: kostenoverwegingen speelden een belangrijke, maar niet de hoofdrol bij de beoordeeling van de toekomst voor de kernenergie. Er kwam geleidelijk ook wat meer tekening in de balans van voor- en nadelen. Hoewel kerncentrales geen verontreinigingen opleveren in de vorm van zwaveloxiden en koolzuurgas verspreiden zij een geringe hoeveelheid radioactieve stoffen in de omgeving. Dat steenkoolcentrales ongeveer evenveel radioactiviteit verspreiden was toen nog niet bekend. Verder zou de opslag van het radioactieve afval problemen kunnen opleveren. Aangezien de krantenknipsels die ik uit die tijd heb bewaard, overwegend bestaan uit vruchten van mijn eigen journalistieke werkzaamheid vooroorloof ik mij me zelf te citeren: „Wanneer over enige decennia honderden centrales de wereldenergievoorziening voor een klein deel zullen hebben overgenomen, zullen ontstellend grote hoeveelheden radioactieve stoffen gevormd worden, waarvan de veilige verwijdering een zeer gecompliceerd vraagstuk vormt. Voor ons drassige landje komt daar nog een probleem bij. De verwijdering van radioactief afval zou namelijk een besmetting van het grondwater met zich mee kunnen brengen.” En verder: „Het ziet er dus naar uit dat de toepassing van kernenergie moeilijkheden met zich meebrengt welke voor de volksgezondheid een gevaar kunnen betekenen.” Daarop volgt dan een pleidooi voor internationale regeling van de hieraan verbonden problemen 4).

Risico's en toezicht

Voor de goede orde: we schrijven nog steeds 1954. Er is wel het een en ander veranderd. Meer dan honderd kerncentrales zijn er, maar het afvalprobleem, dat momenteel weer in het middelpunt van de belangstelling staat, heeft sindsdien onderwerp uitgemaakt van intensieve research. De vraag of het resultaat van het onderzoek bevredigend is laat ik in dit kader uiteraard buiten beschouwing.

Het inzicht, dat de ontwikkeling van de kernenergie een internationaal karakter zou moeten hebben gezien de problemen rond de afvalverwijdering en het gevaar van misbruik van het in de reactoren gevormde plutonium, een grondstof voor de nucleaire wapenindustrie, speelde een rol bij de opstelling van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie, beter bekend als het Euratomverdrag die in 1957 zijn beslag kreeg. Men zag in de noodzaak van een internationale aanpak een mogelijkheid om ten aanzien van de nog van de grond af te bouwen nucleaire industrie een nieuwe vorm van industriepolitiek en van overheidsbeheer te realiseren. Niet alleen zou de research internationaal worden gecoördineerd, maar ook de ontwikkeling van de Europese nucleaire industrie zou onderhevig zijn aan een vorm van planning, die in het Euratomverdrag werd aangeduid als indicatieve programmering. Dit systeem zou model kunnen staan voor een industriepolitiek, zoals vaak — vergeefs — is gepropageerd 5). De *Nota inzake de kernenergie*, die in 1957 werd opgesteld door minister Zijlstra van Economische Zaken zou een aanzet kunnen zijn geweest voor een indicatieve programmering van onze energievoorzie-

ning; het was de bedoeling dat deze prognose en ontwikkelingsstrategie periodiek zouden worden aangepast en herzien, maar het is helaas bij goede voornemens gebleven. De voortreffelijke wijze waarop de Gasunie jaarlijks haar ideeën over de toekomst publiceert in de vorm van een *Plan van gasafzet* komt er nog het dichtst bij maar is een te bescheiden bijdrage tot de planning om aanleiding te geven tot juichen.

Terug naar het verleden. Een belangrijk facet van het Euratomverdrag waren de regels ter voorkoming van de verspreiding van kernwapens. In het RCN-bulletin, waarin het Reactor Centrum Nederland toentertijd informatie verschafte over de kernenergie, gaf Mr. J.C. Gerbrandy een overzicht van de internationale plannen met betrekking tot het toezicht op de kernenergie 6). Al in 1956 waren stemmen opgegaan om te komen tot een internationaal toezicht op de productie van splijtstoffen, die zouden kunnen worden gebruikt voor wapenproductie. In het Euratom-verdrag werd voor de — toen nog zes — landen van de Europese Gemeenschap een dergelijk toezicht mogelijk gemaakt. Weliswaar beperkte het toezicht zich tot de vreedzame toepassingen, maar dat is voor de ontwikkeling van de kernenergie wel het kardinale punt: voorkomen moet worden, dat materiaal uit de vreedzame sector in de oorlogsindustrie verdwijnt.

Daartoe kreeg Euratom het eigendomsrecht van de splijtstoffen die voor wapenproductie kunnen worden gebruikt — plutonium en uranium-235 — voor zover die in het kader van de vreedzame toepassing worden geproduceerd. Bovendien verkreeg Euratom uitvoerige controlebevoegdheden om de naleving van de voorschriften te bewerkstelligen. Gerbrandy schrijft hierover — in 1957 — het volgende: „De bevoegdheden waarmee het Euratom-inspectieapparaat is begiftigd zijn imposant. De inspecteurs hebben bijv. te allen tijde toegang tot alle plaatsen waar men zich bezighoudt met aan controle onderworpen producten, uitrustingen of installaties... Bij verzet van de gecontroleerden kunnen de inspecteurs dwangmiddelen verschaffen door aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen een bevelschrift te vragen. Het uitvoerend orgaan der Gemeenschap heeft voorts het recht om tegen hen, die zich aan de controle niet onderwerpen, sancties uit te spreken, waarvan de ernstigste wel is de intrekking van splijtstoffen en grondstoffen.” De schrijver gaat dan uitvoerig in op de verschillen met de ook op stapel staande controlesystemen van de International Atomic Energy Agency te Wenen en het European Nuclear Agency van de OECD. Hij concludeert, dat de Euratomcontrole te veel ontspanningsmogelijkheden biedt voor lidstaten die willen overgaan op wapenproductie en de ervaring heeft hem gelijk gegeven. Daar tegenover staat dat het Euratomverdrag de mogelijkheid bood voor een veel intensievere controle dan de steekproefwijzecontrole van het Weense agentschap, zo meenden anderen. Deze discussie laaide weer op toen in de jaren zestig de Euratomcontrole, nauwelijks goed van de grond gekomen en kampend met tegenwerking van Franse zijde, ondergeschikt werd gemaakt aan de Weense controle 7).

Het is hier niet de plaats om over dit probleem uit te weiden. Dat ik er vrij uitvoerig op ben ingegaan is omdat er nogal wat misverstanden bestaan rond de discussie over de problematiek van de kernenergie in de periode waarin deze energiebron nog in de kinderschoenen stond. Ik heb slechts geprobeerd

4) Radioactiviteit, een niet te onderschatten gevaar. Het artikel verscheen op 6 november 1954 in de dagbladen van de Regionale Dagblad Pers.

5) A. A. de Boer: Indicatieve programmering en industriepolitiek, *Socialisme en Democratie*, 1966, nr. 23; Grondslagen voor een industriepolitiek, *Socialisme en Democratie*, 1970, nr. 27.

6) J.C. Gerbrandy, Atoomenergie en toezicht, *RCN-bulletin*, juli 1957.

7) Zie b.v. de discussie met M. van der Stoep in *Opinie*, n.a.v. mijn artikel *Non-proliferatieverdrag en controle op splijtstoffen*, *Opinie*, 28 april 1967.

aan de hand van enkele knipsels een idee te geven van die discussie.

De rol van politici

Er wordt wel eens de indruk gewekt, dat er in die tijd geen belangstelling bestond voor de problemen die waren verbonden aan de vreedzame toepassing van de kernenergie en dat er op dat punt onvoldoende voorlichting en discussie was. In werkelijkheid lag de situatie anders. We bevonden ons nog in de periode, waarin de politicus van de kiezer een *mandaat* had om aan de hand van bepaalde politieke uitgangspunten de problemen die moesten worden aangepakt te bestuderen en te beoordelen. Het Euratomverdrag en de energienota van minister Zijlstra waren vruchten van overleg tussen de deskundigen die bekend waren met de problematiek enerzijds en de politici, die het beleid moesten bepalen anderzijds. De problemen kwamen geregeld in de publiciteit, maar het publiek had meer dan thans de neiging de oplossing van de problemen aan de experts en de politici over te laten. In het kader van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA, werden geregelde besprekingen gehouden tussen kamerleden, andere politici en experts uit alle sectoren van de energievoorziening, om maar eens een voorbeeld te noemen. Het Euratomverdrag was ondenkbaar geweest zonder de inbreng van wetenschappers die zich van hun verantwoordelijkheid bewust waren en de respons van politici.

De beleidsvorming op basis van dit mandaatmodel had zijn voor- en nadelen. Het voordeel is, dat er goede beleidsplannen uitkomen, het nadeel dat die plannen niet altijd worden waargemaakt. Het feit, dat de goede voornemens van minister Zijlstra geen „follow-up” kregen en het bepaald niet verheugende resultaat van de Euratomplannen om tot een indicatief geprogrammeerde en beveiligde kernindustrie te komen zijn er voorbeelden van. Het feit, dat de politici de industrie maar liet begaan trok meer aandacht toen de grenzen van de groei in zicht kwamen.

Op dit laatste punt kwam over een breed front een reactie; men ging de samenspraak tussen deskundigen, die soms industriële bindingen hadden en de politici op allerlei terreinen als onaanvaardbare coterietjes beschouwen. Actiegroepen maakten het publiek bewust van bepaalde gevaren, met name ten aanzien van de toenemende belasting van het milieu ten gevolge van een steeds voortgaande groei van de industriële activiteit. Het mandaatmodel had afgedaan en de politicus werd publiekelijk ter verantwoording geroepen. Er ontstond een wat verwarde toestand, waaruit een nieuw model van beleidsvoorbereiding zou moeten kristalliseren. In de energiesector moest vooral de kernenergie het ontgelden.

Naar Amerikaans voorbeeld werd in 1972 een grootscheepse actie begonnen, waarvan de ernst door de betrokkenen te laat is ingezien. Begin september werd door de Werkgroep Kernenergie een „alternatieve” kernenergienota aan de pers gepresenteerd als antwoord op de *Kernenergienota* die de regering op 30 maart van dat jaar aan de Staten-Generaal had gezonden. Op de persconferentie werd de mogelijkheid om kernenergie goedkoper dan klassieke energie te produceren gekwalificeerd als een oude fabel uit de nucleaire handboeken. De Arnhemse instellingen van de samenwerkende elektriciteitsproducenten werden betiteld als mensen met een tunnelvisie, waardoor de overheid en de parlementariërs zich op onbegrijpelijke wijze lieten intimideren. Tot die intimidatie droeg verder het Nederlands Economisch Instituut bij met wat werd genoemd doorgestoken berekeningen. Ook de nota zelf bevatte enkele aantijgingen die de sfeer van de actie weerspiegelden.

Het RCN reageerde in het tijdschrift *Atoomenergie en haar toepassingen* van oktober 1972. Het tijdschrift gaf een gedeelte van de tekst — de stellingen, het voorwoord en de conclusies — in extenso weer en voorzag het rapport van commen-

taar. Met name de bangmakerij ten aanzien van het gevaar van straling bij toepassing van de kernenergie kon vrij gemakkelijk worden weerlegd; in de serieuze discussie rond de kernenergie speelt dit element ook nauwelijks meer een rol, maar het heeft indertijd wel bijgedragen tot de angst van het publiek voor de kernenergie.

Ik geloof dat de aangesprokenen het effect van de actie onderschatten. Men meende, dat de politicus, die toch het beleid bepaalde, zich niet zou laten misleiden. Het was velen niet duidelijk, dat ook die rol van de politicus in het geding was. *Hij* was het die zich door de Arnhemse instellingen en het NEI had laten inpakken. Het tijdperk van het mandaatmodel was ten einde.

De actie tegen de kernenergie maakte deel uit van een grotere stroming. De politicus zag zich zijn mandaat om namens de kiezer te opereren ontnomen, omdat hij had geheuld met de internationals, de industriële machtsconcentraties en de door hen ingehuurd deskundigen. Aan de basis van die stroming lag echter een volkomen legitiem ongenoegen ten aanzien van gevolgen, die een voortschrijdende groei van de industriële activiteit zou kunnen hebben voor de samenleving, met name voor het milieu. Maar de constructieve critici ontketenden een tovenaarsleerling-effect. Niet op alle gebieden, maar wel heel duidelijk ten aanzien van de kernenergie. Op het gebied van de bescherming van het milieu is sindsdien veel bereikt waarvan men nu in brede kring het nut en de noodzaak inziet. Dat de politicus zich op de vingers gezien weet is ook een pluspunt. Maar in de energiesector heeft de eenzijdige actie tegen de kernenergie ongezonde proporties aangenomen. De indruk is gewekt, dat de kernenergie ondanks de duidelijke pluspunten met betrekking tot de vervuiling van de atmosfeer een duivels werktuig is. Dat andere energiebronnen risico's met zich meebrengen wordt eenvoudig genegeerd. Een onlangs in dit tijdschrift verschenen artikel leert, dat die risico's verre van verwaarloosbaar zijn (8). Dat de politicus zich geobserveerd weet is een gevaar, als het publiek een onjuist beeld heeft van de situatie. De verleiding is dan groot dat hij op publieke vooroordelen inspeelt. De eerstvolgende verkiezingen zullen tonen hoe groot dat gevaar is.

Slot

Momenteel zijn in Nederland twee grote steenkoolcentrales in aanbouw die in 1985 zullen bijdragen tot de overschrijding van het maximaal toelaatbaar geachte gehalte aan zwaveloxiden in de lucht (9). Zij zullen, net als andere klassieke centrales, bijdragen tot de angstwekkende toename van het koolzuurgehalte in de atmosfeer, een *onomkeerbaar* proces van milieuverontreiniging waarvan de gevolgen nota bene nog onbekend zijn. Men verheugt zich over de import van aardgas, hoewel aan de risico's verbonden aan de overslag en de opslag nog onevenredig weinig aandacht is besteed. Men aanvaardt de aanwezigheid van een chemische industrie en interesseert zich niet eens voor de risico's: een ontsporing van een trein met chemicaliën, die ten tijde van de gebeurtenissen in Harrisburg aanleiding was tot de evacuatie van 750 vierkante kilometer in de Verenigde Staten trok nauwelijks de aandacht, hoewel de schaarse berichten spraken van een volkomen onvoorbereid zijn van de deskundigen op dit ongeval en de mogelijke gevolgen ervan. Een recente explosie in Memphis waarbij giftige dampen werden verspreid haalde een enkele krant. Voor risico's is nooit veel interesse geweest: toen de eerste cv-ketels op aardgas in nieuwe huizen werden geïnstalleerd achter solide muren op zolder, omdat de explo-

8) P.J.B. Wasser, Energiebeleid en risico, *ESB*, 11 april 1979.

9) De realiteit van de zwaveluitworp in de komende jaren, *Interformatie*, nr. 27, november 1977.

Een logitanalyse van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector

DRS. F.G. VAN DEN HEUVEL*
DRS. J.J. SIEGERS*

Het aandeel van de secundaire sector in de totale werkgelegenheid van een land lijkt in een vaste relatie te staan met de hoogte van het nationaal inkomen. Bij groei van het nationaal inkomen treedt aanvankelijk een langzame stijging van het aandeel op, daarna een snellere, totdat een maximum wordt bereikt. Na die fase zet zich een daling van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector in. Deze structurele relatie die in talrijke economieën waarneembaar is, laat zich geschikt beschrijven met behulp van een z.g. kwadratisch-logistische curve. In dit artikel worden de parameters van een dergelijke curve geschat.

functie zijn geschat op basis van een regionale dwarsdoorsnede-analyse van de over het jaar 1970 bekende gegevens van 130 landen. De gevonden resultaten geven aanleiding de eerder in een artikel in dit tijdschrift door één van de schrijvers vermelde uitkomsten van een regressie-analyse van de sectorale ontwikkelingen op lange termijn in Nederland van een nieuwe interpretatie te voorzien 3).

Economische ontwikkeling en de omvang van de secundaire sector

In de eerste fase van economische ontwikkeling leidt de sterke toeneming van de arbeidsproductiviteit in de primaire sector te zamen met de geringe inkomenselasticiteit van de vraag naar agrarische producten tot een afnemende van het aandeel van de primaire sector in de totale werkgelegenheid ten gunste van de aandelen van de secundaire en de tertiaire sector. Naarmate de primaire sector kleiner in omvang wordt, wordt het effect van een afnemende van deze sector voor de overige sectoren van minder belang. Wanneer de primaire sector 80% van de totale werkgelegenheid biedt, dan betekent een verkleining van deze sector met een tiende een daling van

* De schrijvers zijn wetenschappelijk medewerker bij de sectie Macro-economie van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. De regressie-analyse werd uitgevoerd met behulp van de computer van het ACCU te Utrecht. De schrijvers danken Prof. Dr. C. K. F. Nieuwenburg voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1) De secundaire sector omvat overeenkomstig de pragmatische begripsafbakening van Fisher en Clark mijnbouw, industrie, bouw- en nijverheid en openbare nutsbedrijven; zie J.J. Siegers, Ontwikkelingen op lange termijn in de verdeling van de beroepsbevolking over de grote bedrijfstakken, *ESB*, 23 november 1977, blz. 1158-1159.

2) Zie bijvoorbeeld J.I. Spilker en C.B. Tilanus, Welke transformatie voor regressie kiezen?, *ESB*, 18 augustus 1976, blz. 785 en J.H.C. Lisman, *Wiskundige propaedeuse voor economen*, derde druk, Utrecht, 1969, blz. 123, 176-177 en 228-229.

3) Siegers, op. cit., 1977.

De grootste menselijke fout echter maakt de politicus die inspeelt op het feit dat zijn kiezersvolk zich alleen interesseert voor Harrisburg. Men kan van mening verschillen over de vraag voor welke problemen rond de toepassing van de kernenergie nog onvoldoende oplossingen bestaan, maar het is zeker dat de kernenergie voor de toekomst nog steeds perspectieven biedt voor een milieu-vriendelijke vorm van elektriciteitsproductie die geen beroep doet op schaars wordende en vieze fossiele brandstoffen, al durven velen deze eenvoudige waarheid niet eens meer uit te spreken. De politicus die zich bewust is van de problemen waarvoor de energievoorziening ons in de toekomst stelt, zelfs bij matiging van de groei, moge zich in dezen van zijn plichten en verantwoordelijkheden bewust zijn.

AA. de Boer

Inleiding

De stelling dat met het toenemen van de economische ontwikkeling, zoals gemeten aan de hand van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking, de omvang van het aandeel van de secundaire sector 1) in de totale werkgelegenheid toeneemt, is lange tijd in overeenstemming geweest met de feiten. Het groeiproces van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector kan worden beschreven door middel van een S-vormige groeicurve: na een aanvankelijk zwakke stijging volgt een sterke toeneming, waarna naarmate het maximum wordt bereikt de groei afneemt. Een voorbeeld van een dergelijke groeicurve vormt de logistische kromme 2). Het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector lijkt evenwel nadat een maximum is bereikt niet stabiel te blijven, maar te gaan dalen.

In het onderstaande is getracht de onderscheiden fasen door middel van de kwadratisch-logistische functie in één modelspecificatie te combineren. De parameters van deze

sie dan via het dak zou kunnen geschieden, was er niemand die protesteerde tegen de introductie van een gevaarlijke energiebron. We koken op gas, maar Borssele moet dicht . . .

Wanneer we de laatste kwart eeuw overzien is het beeld niet florissant. De kernindustrie heeft gepioneerd met betrekking tot de beveiliging van riskante industriële activiteiten en het is de vraag of andere takken van bedrijvigheid voldoende van dit pionierswerk hebben geleerd. De kernindustrie is statistisch gesproken nog steeds één van de veiligste takken van industrie, al was Harrisburg een duidelijke waarschuwing dat er menselijke fouten kunnen worden gemaakt en dat nog altijd verbeteringen kunnen worden aangebracht. Dat is de les van Harrisburg, maar ook van Flixborough, Soweto, de Amerikaanse DC-10, de giftrein in Texas, de gifwolk in Memphis en de tientallen mijnrampen van de laatste 25 jaar.

acht procentpunten. Wanneer de primaire sector daarentegen nog slechts 8% van de totale werkgelegenheid omvat, dan betekent een verkleining met een tiende een afnemng van slechts 0,8 procentpunten.

De afnemng van de primaire sector vormt derhalve op den duur geen groeifactor van betekenis meer voor de aandelen van de secundaire en de tertiaire sector. Elk van beide laatstgenoemde sectoren kan dan nog slechts groeien ten koste van de ander. Wanneer de arbeidsproductiviteit in de secundaire sector sneller toeneemt dan die in de tertiaire sector en de inkomenselasticiteit van de produkten die worden voortgebracht in de secundaire sector geringer is dan de inkomenselasticiteit van de produkten van de tertiaire sector, dan groeit het werkgelegenheidsaandeel van de tertiaire sector uiteindelijk ten koste van dat van de secundaire sector.

De kwadratisch-logistische functie

De vergelijking van de logistische kromme luidt:

$$y = \frac{1}{1 + e^{-f(x)}}$$

waarbij:

y = te verklaren variabele;

x = verklarende variabele.

Deze vergelijking kan worden herschreven als 4):

$$\ln \left[\frac{y}{1-y} \right] = f(x)$$

De uitdrukking $\ln \left[\frac{y}{1-y} \right]$ wordt doorgaans $\text{logit } y$ genoemd 5). Wanneer de functie $f(x)$ lineair is, dan resulteert de gebruikelijke groeikromme. Niets belet evenwel dat de relatie tussen $\text{logit } y$ en x kromlijng is. Door middel van een transformatie van de te verklaren en/of de verklarende variabele kan dan worden getracht te komen tot een lineaire

relatie tussen de — getransformeerde — variabelen, opdat het verband door middel van lineaire regressie kan worden geschat. Wanneer tussen $\text{logit } y$ en x een parabolisch verband bestaat, dan kan dit verband met behulp van lineaire regressie worden geschat door naast de variabele x ook de variabele y op te nemen:

$$\text{logit } y = b_0 + b_1 x + b_2 x^2$$

waarbij:

$b_0 \dots b_2$ = regressiecoëfficiënten.

De grafische weergave van het verband tussen y en x heeft de vorm zoals weergegeven in figuur 1 6).

Totdat het maximum wordt bereikt, heeft de grafiek de vorm van een monotoon stijgende groeikromme. Vanaf het maximum is sprake van een negatieve groei. Wanneer de te verklaren variabele het werkgelegenheidsaandeel van een sector is, dan voldoet de logistische specificatie aan een tweetal vanuit theoretisch oogpunt gewenste restricties: noch een $y < 0$, noch een $y > 1$ zijn mogelijk 7). De top van de kromme in figuur 1 ligt derhalve tussen nul en één. Wanneer het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector de te verklaren variabele is en wanneer dit aandeel inderdaad daalt

4) Zie bijvoorbeeld R.S. Pindyck en D.L. Rubinfeld, *Econometric models and economic forecasts*, New York, 1976, blz. 248.

5) In navolging van J. Berkson; zie H. Theil, *Principles of econometrics*, Amsterdam, 1971, blz. 632.

6) J.J. Siegers, *Logitanalyse in geval van niet-lineaire indexfuncties*, Economisch Instituut, Utrecht, 1979.

7) Voor geen enkele waarde van $f(x)$ geldt, dat y buiten het interval $(0,1)$ valt. Tevens geldt dat y nadert tot 0 als $f(x)$ nadert tot $-\infty$ en y nadert tot 1 als $f(x)$ nadert tot ∞ .

De hoofdafdeling Onderzoek en Statistiek van de gemeentesecretarie wordt gevormd door de afdelingen onderzoek en statistiek.

Bij de afdeling onderzoek kan

een sociaal wetenschappelijk onderzoeker

worden geplaatst.

De taak van de te benoemen medewerker bestaat uit het, in samenwerking met de overige zes medewerkers van de afdeling, verrichten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek van uiteenlopende aard.

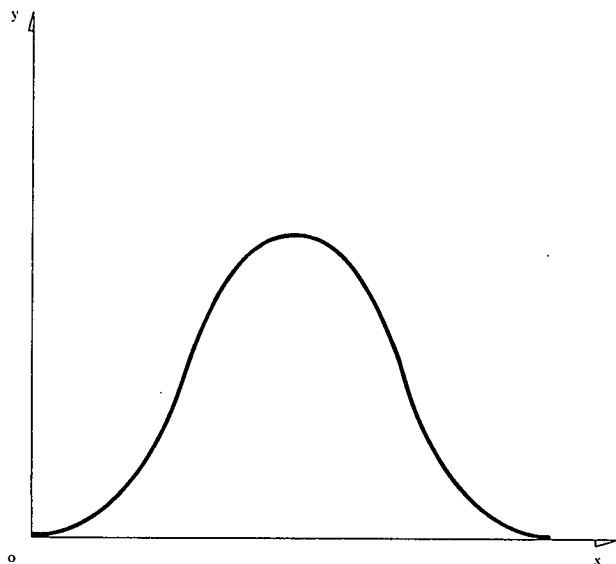
De gedachten gaan uit naar een academisch gevormd socioloog/econoom met belangstelling voor onderzoek op het welzijns- en/of stadsvernieuwingsterrein.

Ervaring opgedaan in een soortgelijke functie strekt tot aanbeveling.
Leeftijd beneden 35 jaar.

Salaris afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring t/m f 5.155,— bruto per maand. Na verloop van tijd en bij gebleken geschiktheid is een bedrag van f 5.957,— bruto per maand haalbaar.

Sollicitaties binnen 8 dagen na het verschijnen van deze oproep te richten aan de directeur van personeelszaken, stadhuis, postbus 90150, 5600 RB Eindhoven, onder vermelding vacature nr. 79.161 (in de rechter bovenhoek van de brief).

Figuur 1. De grafiek van de kwadratisch-logistische functie

na een maximum te hebben bereikt, dan vormt de kwadratisch-logistische curve een specificatie die voor toetsing in aanmerking komt.

Resultaten van een regionale dwarsdoorsnede-analyse

Ten einde te kunnen nagaan of de kwadratisch-logistische functie een acceptabele specificatie vormt voor het verband tussen het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector enerzijds en de graad van economische ontwikkeling zoals gemeten aan de hand van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking anderzijds is gebruik gemaakt van de gegevens voor het jaar 1970 van 130 landen 8). Op de in de vorige paragraaf gegeven kwadratisch-logistische specificatie bleek een kleine amendering gewenst: in plaats van $\log y$ is de natuurlijke logaritme van $\log y$ als te verklaren variabele in de regressievergelijking opgenomen 9). De algemene gedaante van het verband tussen y en x , zoals in figuur 1 is weergegeven, ondergaat daardoor evenwel geen wijziging. De uiteindelijk gekozen specificatie luidt dan:

$$y = \frac{1}{1 + e^{(b_0 + b_1 x + b_2 x^2)}}$$

De met behulp van lineaire regressie geschatte waarden van de regressiecoëfficiënten zijn weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. Resultaten van logitanalyse ter verklaring van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector a)

	b_0	$b_1 \times 10^3$	$b_2 \times 10^6$
Regressiecoëfficiënten	1,012	-1,586	0,290
t-waarden	17,83**	12,37**	7,31**
$\bar{R}^2 = 0,727$			

a)** = significant op 1%-niveau.

Gezien de waarde van de — voor het aantal vrijheidsgraden gecorrigeerde — gekwadrateerde correlatiecoëfficiënt blijkt het nationale inkomen per hoofd van de bevolking 72,7% van de variatie van de in de regressievergelijking opgenomen afhankelijke variabele te verklaren. Deze afhankelijke variabele is echter niet het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector, maar de logaritme van de logit daarvan 10). Wanneer op basis van de in tabel 1 vermelde resultaten de geschatte waarden van de werkgelegenheidsaandelen van de onderscheiden landen worden berekend en deze vervolgens worden geconfronteerd met de geobserveerde waarden van de werkgelegenheidsaandelen, dan blijkt dat het nationale inko-

men per hoofd van de bevolking 74,3% van de variantie van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector verklaart. Het nationale inkomen per hoofd van de bevolking waarbij het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector maximaal is, wordt gevonden door de waarde van x te bepalen waarvoor $f(x)$ een extreem heeft 11). Dit is het geval voor een nationaal inkomen per hoofd van de bevolking ter grootte van \$ 2.700 12). Het bijbehorende geschatte maximale werkgelegenheidsaandeel bedraagt 42,2%.

De top van de functie is tamelijk vlak. Voor Nederland, met een nationaal inkomen per hoofd van de bevolking in 1970 van ruim \$ 2.200 wordt een aandeel van de secundaire sector gevonden ter grootte van 41,6%; het werkelijke percentage bedroeg volgens de hier gebruikte door het ILO gepubliceerde cijfers 43,8. Het feit dat dit laatste percentage groter is dan het geschatte maximum, illustreert dat de geschatte kromme een kromme is die een zo goed mogelijke aanpassing vormt aan een puntenwolk. Omdat de gevonden correlatiecoëfficiënt niet gelijk is aan één, liggen de geobserveerde waarden van de werkgelegenheidsaandelen doorgaans niet precies op de geschatte kromme, doch iets daarboven of iets daaronder. De top van de functie mag dan tamelijk vlak verlopen, naarmate het inkomen per hoofd van de bevolking toeneemt, gaat de daling van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector aanvankelijk steeds sneller. Zo bedraagt het geschatte werkgelegenheidsaandeel voor de Verenigde Staten, waarvan het nationale inkomen per hoofd van de bevolking in 1970 ruim \$ 4.300 bedroeg nog slechts 34,4%, hetgeen overeenkomt met het werkelijke percentage. De mate waarin het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector verandert bij een verandering van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking kan worden gemeten aan de hand van de elasticiteit van de eerstgenoemde grootte ten opzichte van de tweede.

Zoals blijkt uit tabel 2 neemt deze elasticiteit vanaf een zeer laag niveau van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking aanvankelijk toe om een maximum te bereiken bij een inkomen per hoofd van de bevolking van bijna \$ 500 13) om vervolgens te dalen en, nadat het maximale werkgelegenheidsaandeel is bereikt, in versnelde mate negatief te worden.

Tabel 2. De elasticiteit van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector ten opzichte van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking

Niveau van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking (in dollars)	Elasticiteit
50	0,18
100	0,33
500	0,69
1.000	0,51
2.000	0,19
3.000	-0,08
4.000	-0,90
5.000	-7,27

8) De gegevens omtrent de werkgelegenheidsaandelen van de secundaire sector werden ontleend aan International Labour Office, *Labour force estimates and projections, 1950-2000*, 6 delen, tweede druk, Genève, 1977. De cijfers betreffende het nationale inkomen per hoofd van de bevolking werden ontleend aan Verenigde Naties, *Yearbook of national accounts statistics*, deel III, New York, 1975, tabel 1B.

9) Omdat de logaritme van een variabele slechts is gedefinieerd voor positieve waarden van die variabele en alle logits van de secundaire werkgelegenheidsaandelen negatief bleken, is steeds de logaritme van de minus de logits genomen. Dit maakt voor de uitkomsten van de analyse geen verschil.

10) Vergelijk A.S. Goldberger, *Econometric theory*, New York, 1964, blz. 217; N.H.W. Davis, *Some methods of analysing cross-classified census data. The case of labour force participation rates*, Ottawa, 1969, blz. 34.

11) Siegers, op.cit., 1979.

12) Dollars van 1970.

13) Het maximum blijkt te lokaliseren bij een waarde van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking van omstreeks 475 dollar.

STICHTING NIJENRODE

Instituut voor bedrijfskunde te Breukelen.

**Sectie Staatshuishoudkunde en Onderneming
roept sollicitanten op voor de functie van**

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER (M/V)

De te benoemen medewerker zal in het bestek van een geïntegreerde bedrijfskundige studie, die mede ontwikkeld wordt in samenwerking met buitenlandse instellingen voor wetenschappelijk onderwijs, in het bijzonder werkzaam zijn op het gebied van de

ALGEMENE ECONOMIE

Specialisatie op het gebied van de internationale economische betrekkingen (handelspolitiek, integratievraagstukken) en/of marktkunde („industrial organisation“) is gewenst.

Van deze medewerker wordt verwacht dat hij/zij

- ervaring bezit in het geven van onderwijs
- wetenschappelijk onderzoek verricht
- de eigen discipline vermag te integreren in de multi-disciplinaire studie in de bedrijfskunde
- bereid is tot het participeren in bestuurlijke taken
- zowel mondeling als schriftelijk een goede uitdrukkingsvaardigheid bezit in het Engels

Spoedige indienstreding is gewenst.

Het betreft een aanstelling in tijdelijke dienst voor de duur van twee jaar met mogelijkheid tot verlenging.

De honorering geschiedt op grond van de ministeriële richtlijnen inzake het rangenstelsel van wetenschappelijke medewerkers. Overige arbeidsvoorwaarden overeenkomstig rijksregeling.

Inlichtingen kunnen nader worden ingewonnen bij de secretaris van de benoemingscommissie: drs. L. Prins (tel. 03462-1044 of privé 03432-2137).

Sollicitaties met curriculum vitae te richten aan de voorzitter van de vacaturecommissie: dr. G. B. J. Bomers, Nijenrode, Breukelen.

De arme landen kennen blijkens tabel 2 een grotere elasticiteit van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector ten opzichte van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking dan de rijke landen. De landen waarvan het nationale inkomen per hoofd van de bevolking kleiner was dan \$ 475, hetgeen het geval is voor 63,4% van het aantal in beschouwing genomen landen, zien, zo zij het geschatte ontwikkelingspad volgen, deze elasticiteit aanvankelijk nog toenemen. Voor de rijkste landen geldt dat de elasticiteit van het secundaire werkgelegenheidsaandeel ten opzichte van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking steeds negatiever wordt. Dit betekent dat de daling van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector in deze landen steeds sneller verloopt. In overeenstemming hiermee is de constatering dat het aandeel van de rijke landen in de industriële activiteit in de wereld snel daalt 14).

De sectorale ontwikkelingen op lange termijn in Nederland

In een eerder van de hand van één van de schrijvers in dit tijdschrift verschenen artikel werden voor Nederland op basis van een regressie-analyse van volkstellingsgegevens over de jaren 1849 t/m 1971 voor mannen en vrouwen afzonderlijk en voor mannen en vrouwen te zamen de minima (voor de primaire sector) en de maxima (voor de secundaire en de tertiaire sectoren) van de aandelen in de totale werkgelegenheid geschat 15). Geconstateerd werd, dat sinds de jaren zestig het werkgelegenheidsaandeel van de tertiaire sector niet alleen groeide ten koste van het werkgelegenheidsaandeel van de primaire sector, maar ook ten koste van dat van de secundaire sector. Tegen de achtergrond van de op basis van de analyse van de gegevens over ruim 120 jaar gevonden resultaten werd daaraan toegevoegd dat het nog te vroeg leek om te concluderen dat de ontwikkelingen van het afgelopen anderhalve decennium een wijziging op lange termijn behelzen dan wel dat sprake is van een middellange-termijnfluctuatie 16).

Wanneer de uitkomsten van een regionale dwarsdoorsnede-analyse worden geacht het lange-termijnverband weer te geven, dan duiden de in de vorige paragraaf vermelde resultaten erop dat de recente sectorale verschuivingen in ons land onderdeel zijn van een lange-termijnbeweging. Dit impliceert dat de eerder voor Nederland gevonden maxima voor de secundaire sector niet moeten worden geïnterpreteerd als niveaus waarop de werkgelegenheidsaandelen zich zullen stabiliseren, maar als de bij een bepaald nationaal inkomen per hoofd van de bevolking behorende maxima, die bij een verdere groei van de welvaart worden gevolgd door een daling van de betreffende werkgelegenheidsaandelen. Wanneer de Nederlandse volkstellingscijfers worden gehanteerd, dan draagt dit maximum voor mannen en vrouwen te zamen ruim 45%.

De voor de tertiaire sector gevonden „maxima“ dienen te worden beschouwd als de waarden van de tertiaire werkgelegenheidsaandelen waarbij afnemende groei wordt gevolgd door — met het versneld dalen van de secundaire werkgelegenheidsaandelen gepaard gaande — versnelde groei. In termen van de Nederlandse volkstellingscijfers treedt dit buigpunt bij mannen en vrouwen te zamen op bij een werkgelegenheidsaandeel van ruim 50%. Wanneer de fase van versnelde afbrokkeling van het secundaire werkgelegenheidsaan-

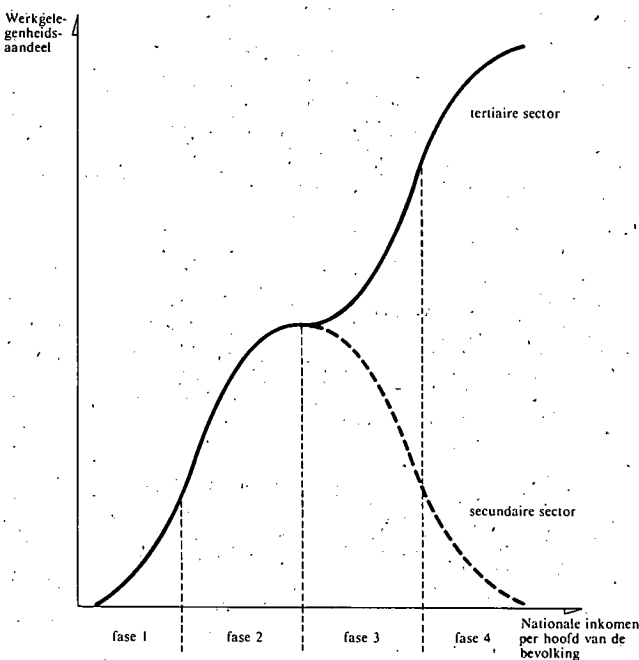
14) Het gezamenlijke aandeel van de Verenigde Staten, Japan, België, Frankrijk, West-Duitsland, Italië, Nederland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk in de industriële productie in de wereld (exclusief China) liet tussen 1963 en 1975 een daling zien van 63,6% naar 52,1%; aldus F. Muller en W.J. Zwezerijnen, *Sectoral change and economic growth in nine developed countries*, Paper ten behoeve van het Symposium Prospects of Economic Growth, Instituut voor Economisch Onderzoek, Rotterdam, 1978, blz. 26.

15) Siegers, op.cit., 1977.

16) Siegers, op.cit., 1977, blz. 1160.

deel overgaat in de fase van een afnemende daling (zie figuur 1), dan treedt voor het tertiaire werkgelegenheidsaandeel opnieuw een fase van afnemende groei in. Figuur 2 geeft van deze opeenvolgende fasen op gestileerde wijze een grafische illustratie. De min of meer parallelle ontwikkeling van de secundaire en tertiaire werkgelegenheidsaandelen, zoals geconstateerd door Verdoorn (17), geldt derhalve slechts voor de eerste twee in figuur 2 aangegeven ontwikkelingsfasen. Fase 3 en fase 4 laten een toenemende divergentie tussen beide werkgelegenheidsaandelen zien.

Figuur 2. Gestileerde weergave van de groeipaden van de secundaire en de tertiaire sector

Over de waarden waarop de werkgelegenheidsaandelen van de secundaire en de tertiaire sectoren zich uiteindelijk zullen stabiliseren, valt thans weinig met zekerheid te zeggen. Wanneer het nationale inkomen per hoofd van de bevolking toeneemt, nadert de functiewaarde van de kwadratisch-logis-

tische functie en daarmee het geschatte werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector weliswaar uiteindelijk tot nul, zodat — bij een eveneens tot praktisch nul naderend werkgelegenheidsaandeel van de primaire sector — de tertiaire sector bijna 100% omvat, maar een dergelijk mechanisch doortrekken van de trend kan niet anders dan als uiterst speculatief worden aangemerkt.

Samenvatting

De kwadratisch-logistische functie lijkt een geeignende specificatie om het structurele verband tussen het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector en het nationale inkomen per hoofd van de bevolking te beschrijven. Door middel van transformatie van de te verklaren en de verklarende variabelen is het mogelijk de parameters van deze functie te schatten met behulp van lineaire regressie-analyse. Een toepassing van een dergelijke analyse op een regionale dwarsdoorsnede op basis van de gegevens van 130 landen levert voor het secundaire werkgelegenheidsaandeel een maximumwaarde van omstreeks 42%. Het nationale inkomen per hoofd van de bevolking verklaart bijna driekwart van de variantie van het secundaire werkgelegenheidsaandeel.

De gevonden resultaten leiden tot een gewijzigde interpretatie van de in een eerder in dit tijdschrift verschenen artikel vermelde uitkomsten van een regressie-analyse van de ontwikkelingen op lange termijn van de werkgelegenheidsaandelen in Nederland. De in het betreffende artikel voor de secundaire sector gevonden maxima dienen te worden geïnterpreteerd als toppen die bij een toeneming van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking worden gevolgd door een daling van de respectieve werkgelegenheidsaandelen. De voor de tertiaire sector gevonden „maxima” kunnen worden aangemerkt als buigpunten waar een fase van afnemende groei overgaat in een fase van versnelde groei.

Frans van den Heuvel
Jacques Siegers

17) P.J. Verdoorn, Welke zijn de achtergronden en vooruitzichten van de economische integratie in Europa, en welke gevolgen zou deze integratie hebben, met name voor de welvaart in Nederland?, *Praeadviezen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Den Haag, 1952, blz. 98, 125-127.

Vacatures

Functie: Blz.:

ESB van 4 juli

Bedrijfseconoom voor de Financieel-Economische Dienst van NV PEGUS te Utrecht	660
Economet (macro-economie) voor de afdeling Internationale Zaken van De Nederlandsche Bank NV te Amsterdam	III
Adjunct-directeur, financieel-economische zaken voor het Nederlands Genootschap tot opleiding van leraren voor het beroepsonderwijs (NGOLB) te Ede	III
Bedrijfseconoom (m/v) t.b.v. de stafafdeling controlling van het Sociaal Fonds Bouwnijverheid te Amsterdam	IV

ESB van 11 juli

Economet voor de afdeling buitenland van De Nederlandsche Bank NV te Amsterdam	699
Wetenschappelijk medewerk(st)er marketing bij de interfaculteit van het Interuniversitair Instituut Bedrijfskunde te Delft	II

Hoofd afdeling economie en organisatie (m/v) voor de Bepaningswerkplaatsen van de Marine te Den Helder	III
Monetair econoom voor economisch onderzoek bij de Postgiro en Rijkspostspaarbank te Den Haag	IV

ESB van 18 juli

Hoofd Gemeentebedrijven voor de Gemeente te Sittard	710
Economisch beleidsmedewerker (m/v) voor de afdeling Financien en Economische Zaken van de Agglomeratie Eindhoven	718
Kwantitatieve econoom (m/v) voor de afdeling Transport Economisch- en Economisch Technisch Onderzoek (TEO) van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam	721
Jong econoom (m/v) voor de afdeling Economisch Onderzoek van de Nationale Investeringsbank NV te Den Haag	731
Wetenschappelijk programmeur (m/v) voor de Interfaculteit Bedrijfskunde van het Interuniversitair Instituut Bedrijfskunde te Delft	II
Academicus voor de afdeling Planning en Analyse van de ABN Bank te Amsterdam	III
Adjunct-Secretaris voor de Contactgroep van werkgevers in de Metaalindustrie te Rotterdam	IV

JUBILEUMCONGRES

DYNAMIEK

VAN DE STEDELIJKE ONTWIKKELING

Enige tijd geleden hebben wij bekendgemaakt dat het Nederlands Economisch Instituut ter gelegenheid van zijn 50-jarig jubileum een congres organiseert met als onderwerp de dynamiek van de stedelijke ontwikkeling.

Waarom juist dit onderwerp?

De laatste jaren blijkt meer en meer, dat er behoefte is aan dieper inzicht in de stedelijke ontwikkeling, en in de mogelijkheid die ontwikkeling in meer gewenste richting te sturen.

Met het Jubileumcongres wil het NEI een bijdrage tot dat inzicht leveren. Een twintigtal aspecten van het algemene probleem van stedelijke ontwikkeling is geselecteerd. Elk aspect zal door een deskundige worden behandeld op een manier die een grote groep belangstellenden kan aanspreken. Zo zullen, hopen wij, enkele kloven tussen onderzoek en beleid worden overbrugd.

Na de eerste aankondiging van ons Congres hebben we gemerkt dat het onderwerp dat we gekozen hebben, de inleiders die we hebben uitgenodigd, en de wijze waarop de verschillende aspecten zullen worden behandeld, inderdaad bij velen in de smaak vallen.

Ongeveer veertig personen uit zeer verschillende sectoren van de maatschappij hebben zich intussen bereid verklaard een zitting te leiden dan wel de gedachtenwisseling over een van de te presenteren bijdragen op gang te brengen. We hebben dan ook het programma van het Congres gereed kunnen maken; u vindt het op deze pagina afgedrukt.

Er zijn nu al meer dan 600 inschrijvingen binnen, zowel van buiten- en binnenlandse hoogwaardigheidsbekleders als van beleidsfunctionarissen, zowel van onderzoekers als van mensen die uit anderen hoofde belang stellen in het onderwerp.

Deze belangstelling geeft de organisatiecommissie het vertrouwen, dat het Jubileumcongres een ontmoetingsplaats wordt voor al degenen die zich, ambtshalve of uit belangstelling, met stedelijke problemen bezighouden. Zo kan er een uitwisseling van gedachten op gang komen die voor de deelnemers aan het congres wel eens net zo belangrijk zou kunnen worden als de informatie die door de discussie over de bijdragen wordt overgedragen.

Van een groot aantal mensen hebben wij de inschrijfkkaart al ontvangen; anderen zijn veelal vanwege vakanties e.d. nog niet in staat geweest in te schrijven. We hebben daarom besloten de inschrijftermijn tot half augustus te verlengen en sluiten hierbij opnieuw een folder met inschrijfkkaart in.

Mevrouw Diemer (telefoon 010 - 14 55 11, toestel 3784) zal u graag alle verdere inlichtingen geven die u over het Congres, het programma of de inschrijving nog zou willen ontvangen.

De capaciteit van de zalen op Woudestein is niet onbeperkt; daarom verzoeken we belangstellenden hun inschrijving nu zo spoedig mogelijk in orde te maken. Mocht de belangstelling groter blijken dan de ruimtelijke mogelijkheden, dan zal de volgorde van inschrijving de toelating bepalen.

Drs. W.T.M. MOLLE

Voorzitter Commissie Organisatie Jubileumcongres

PARALLELE ZITTINGEN

OCHTENDZITTING

Voorzitter:

Onderwerp:

Inleider:

Discussianten:

MIDDAGZITTING I

Voorzitter:

Onderwerp:

Inleider:

Discussianten:

MIDDAGZITTING II

Voorzitter:

Onderwerp:

Inleider:

Discussianten:

I RUIMTELIJKE ORDENING EN VERKEER

Ir. P.G. Meijer,
Directeur PPD Noord-Brabant

Migratie, werkplaatsverandering en woon-
werkverkeer

Drs. A.C.P. Verster,
Mobiliteitsstudies, NEI

Ir. J.T.M. Bloemberg,
Directie Infrastructuur en Stedelijke Inrichting, RPD
Prof. Drs. C.W.W. van Lohuizen,
Directeur Planologisch Studiecentrum TNO

Prof. Drs. H.J. Noortman,
Directeur NVI

Planologische denkbeelden over verkeer

Ir. A. Dekker,
Adjunct-directeur PPD Overijssel

Drs. A. de Groot,
Dienst Stadsontwikkeling Amsterdam
Dr. G. Hupkes,
Centrum voor Vervoersplannen, RU Utrecht

Prof. Ir. J. Volmuller,
Hoogleraar Technische Hogeschool Delft

Vraaganalyse personenvervoer in agglomeraties

Drs. J. Vogelaar,
Transport Economisch Onderzoek NEI

Drs. C.J. Steilberg,
Directie Personenvervoer, Ministerie van V en W
Prof. Dr. W.A.G. Blonk,
Vrije Universiteit Brussel

II STADSVERNIEUWING

Prof. Dr. A.J. Hendriks,
Hoogleraar Erasmus Universiteit Rotterdam

Stadsvernieuwing, strategie en instrumenten

Prof. Dr. B. Kruijt,
Hoogleraar Katholieke Universiteit Nijmegen

Ir. M. Bierman,
Coördinator sector Planologie, SISWO
Drs. P.A. Wolters,
Burgemeester van Middelburg

Prof. Drs. E.H. van der Poll,
Hoogleraar Technische Hogeschool Delft

Economie en stadsvernieuwing

Drs. J.A. van der Vlist en drs. R.E. van der Horst,
Regionaal Onderzoek NEI

Drs. T.C. Dekker,
Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf
Drs. E. Nypels,
Tweede Kamerfractie D'66

Drs. C. Bokx,
Directeur Bouwmaatschappij SSN Noordzij B.V.

Kosten en opbrengsten van stadsvernieuwing voor een gemeente

Drs. G.J. van den Bosch,
Wethouder van Den Helder

H. van der Horst,
Directeur Centraal Bureau Verificatie VNG
Drs. A.A.M. Jacobs,
Centrale Directie Volkshuisvesting, Ministerie VRO

Dinsdag 4 september 1979

Alleen plenaire bijeenkomst
Plaats: Aula Erasmus Universiteit, Woudestein. Voertaal: Engels

- 09.00—10.00 Inschrijving
- OPENINGSZITTING
Voorzitter: Jhr. Mr. J.H. Loudon, President College van Curatoren NEI
- 10.00—10.05 Openingswoord door de voorzitter
10.05—10.15 Z.K.H. de Prins der Nederlanden
10.15—10.35 Dr. A. Pais, Minister van Onderwijs en Wetenschappen
10.35—11.00 Prof. Dr. L.H. Klaassen, President-directeur NEI
11.00—11.30 Koffiepauze
- 11.30—12.15 OCHTENDZITTING
Voorzitter: Prof. Dr. J. Tinbergen, oud-directeur NEI
Urban development in developing countries
Prof. Dr. J.E. Hardoy, (Buenos Aires). Discussants: Prof. Dr. L.B.M. Mennes, (NEI) en Drs. E.H. Mulder, (NEI)
- 12.15—14.00 Lunch
- 14.00 EERSTE MIDDAGZITTING
Voorzitter: Prof. Dr. L.H. Klaassen
Urban development in Eastern Europe
Prof. Dr. R. Dománski, (Poznan)
Discussants: Dr. U. Schubert, (Vienna) en Mrs. N. Hörcher, (Budapest)
- 14.00—14.45 Urban development in Western Europe
Dr. R. Drewett, (London) Discussants: Dr. A. Rossi, (Zürich) en Dr. G. Scimemi (Paris)
- 14.45—15.30 Theepauze
- 15.30—16.00 TWEDE MIDDAGZITTING
- Voorzitter: Prof. Dr. J.H.P. Paelinck, directeur NEI
Urban development in North America
Prof. Dr. W. Isard, Cornell (Ithaca)
Discussants: Prof. Dr. L.S. Burns, (Los Angeles) en Prof. Dr. R. Funck, (Karlsruhe)
- 16.00—16.45 Synthese van alle beschouwingen door Prof. Dr. J.H.P. Paelinck (NEI)
- 16.45—17.00 Vertrek naar het stadhuis
17.15 Ontvangst ten stadhuis door de Burgemeester van Rotterdam
17.30

Woensdag 5 september 1979

Plenaire bijeenkomst in de aula en parallelle sessies in diverse collegezalen van de Erasmus Universiteit, Woudestein.
Voertaal: Nederlands

- 09.00—10.00 Inschrijving
- 10.00 PLENAIRE OPENINGSZITTING
Voorzitter: Prof. Dr. L.H. Klaassen
- 10.00—10.05 Openingswoord door de voorzitter
10.05—10.30 Jhr. Drs. P.A.C. Beelaerts van Blokland, Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening: Stedelijke problematiek en beleid
- 10.30—11.00 Drs. L. van den Berg, Drs. I.J. Boeckhout en Drs. J. van der Meer Erasmus Universiteit/NEI: Stedelijke dynamiek in Nederland
- 11.00—11.30 Koffiepauze
- 11.30—12.15 VIJF PARALLELE ZITTINGEN
(zie onder)
- 12.15—14.00 Lunch
- 14.00—15.30 VIJF PARALLELE ZITTINGEN
(zie onder)
- 15.30—16.00 Theepauze
16.00—17.00 PLENAIRE SLOTZITTING
Voorzitter: Prof. Drs. H.W. Lambers, directeur NEI
Forum discussie over het stedelijk beleid in Nederland
Deelnemers:
J.P.A. van Dun, wethouder van Breda
Drs. J.G. van der Ploeg, wethouder van Rotterdam
H.J.L. Vonhoff, burgemeester van Utrecht
Mr. H.J. Zeevalking, burgemeester van Rijswijk
17.00 Jubileumreceptie Nederlands Economisch Instituut in de Erasmus Universiteit, Woudestein

III ECONOMIE EN WERKGELEGENHEID

Drs. J.P.J. Fit,
Directeur Sociale en Economische Ontwikkeling RPD

Economische structuur in stedelijke gebieden

Drs. W.T.M. Molle en Drs. J.G. Vianen,
Vestigingspatronen NEI

Drs. J.G. Brautigam,
Directeur ETD Noord-Holland
Drs. A.J. Plantinga,
Hoofd Regionaal Beleid Ministerie E.Z.

Drs. P.L. Justman Jacob,
Oud-voorzitter Raad van Bestuur ESTEL

Industriële suburbanisatie in Nederlandse stadsgewesten

Dr. E. Wever,
Vakgroep Sociale Geografie, K.U. Nijmegen

Drs. B. van Holst,
Maatschappelijk Economisch Onderzoek NEI
Drs. J.T. Pronk,
Sociaal-Economische Zaken Noord-Brabant

Drs. P.L. Justman Jacob,
Oud-voorzitter Raad van Bestuur ESTEL

Kantoren en de stad

Prof. Dr. M. de Smidt,
Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht

Dr. H.W. ter Hart
Economisch Geografisch Instituut Amsterdam
Drs. P.A. de Ruiters,
Gecommitteerde Openbaar Lichaam Rijnmond

IV WELZIEN EN VOORZIENINGEN

Dr. Ph. A. Idenburg,
Voorzitter Harmonisatieraad Welzijnsbeleid CRM

Welzijn, stedelijke ontwikkeling, sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde

Prof. Dr. A. Peper,
Hoogleraar Erasmus Universiteit Rotterdam

Mevrouw Drs. Saskia J. Stuiveling,
Beleidsmedewerkster gemeente Rotterdam
Drs. R.A.P. Tielman,
Voorzitter Humanistisch Verbond

Drs. P.Ph. Dordregter,
Directeur Vereniging van Nederlandse Gemeenten

Consumentengedrag, winkels en binnensteden

Drs. A.A. Ruitenbergh en Drs. A.M. Tabak
Distributie-Planologisch Onderzoek NEI

Mr. C.M. Bèvers,
Burgemeester van Hengelo (O)
Dr. P.L. van der Velden,
Directeur Koninklijke Bijenkorf Beheer

Drs. P.Ph. Dordregter,
Directeur Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Welzijn en besluitvorming in de stad

Prof. Dr. J.G. Lambooy, Drs. P. Huigsloot en
Drs. R. van de Lustgraaf,
Economisch Geografisch Instituut Amsterdam
Drs. D. Cools,
Directie Regionale Economische Politiek E.Z.
Drs. Th.M. Roes,
Sociaal en Cultureel Planbureau

V SEGREGATIE EN ARBEIDSMARKT

Drs. W. Siddré,
Lector Erasmus Universiteit Rotterdam

Discrepanties op de stedelijke arbeidsmarkt

Dr. J.A.M. Heijke en Drs. J. de Koning,
Arbeidsmarktonderzoek Nei

Drs. B.A. van Hamel,
Hoofd Sociale en Regionale Planning CPB
W. Vigg,
Districtsbestuurder FNV

K. Lewin,
Oud-directeur Arbeidsvoorziening Sociale Zaken

Segmentering op de stedelijke arbeidsmarkt

Drs. F.C. Valkenburg,
IVA Katholieke Universiteit Tilburg

Drs. A.L. den Broeder,
Directeur Bijstandszaken Ministerie van CRM
Drs. C. de Neubourg,
Sociologische Economie R.U. Groningen

K. Lewin,
Oud-directeur Arbeidsvoorziening Sociale Zaken
Segregatiebeleid in Rotterdam

Prof. Dr. P. Drewe,
Hoogleraar Technische Hogeschool Delft

Prof. Dr. J.E. Ellemers,
Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Groningen
Drs. H.A.A. Molleman,
Stafafdeling Culturele Minderheden BiZ.

Hoeveel winst wordt er in Nederland gemaakt?

Er is in de economie veel, dat we niet weten en dat geldt vooral voor de winsten. We weten niet eens precies hoe groot ze zijn. Wie uit de losse hand schattingen maakt, zal de winst stellig overschatten. Dat voorspelde Marshall reeds, bijna honderd jaar geleden, en het is uitgekomen. Marshall beweerde in zijn *Principles of economics* (blz. 621), dat „the excess of profits over interest is not on the average more than a half, and in some risky trades not more than a tenth part, of what it appears to be to persons who form their estimate of the profitability of a trade by observation only of those who have secured its prizes”. William Nordhaus, een van de weinigen die econometrisch onderzoek naar de winsten in de Verenigde Staten heeft verricht, heeft dat ervaren; hij vraagt zich verbaasd af hoe het bedrijfsleven in de jaren vijftig en zestig heeft kunnen draaien op zo weinig winst 1).

Voor Nederland zijn geen exacte cijfers over de winsten voorhanden. Een veel gebruikte methode om de winst te benaderen is deze, dat we van het nationale inkomen alles aftrekken wat geen winst is. Het bezwaar is duidelijk: alle schattingsfouten lopen samen in een restpost, die bovendien erg klein is ten opzichte van de totalen waarmee wordt begonnen.

De berekening gaat als volgt 2). We nemen het jaar 1977 (dat is het laatste jaar waarvoor CBS-cijfers inzake beurs-NV's voorhanden zijn en die hebben we straks nodig ter vergelijking). Het bruto nationale inkomen bedroeg f. 259 mrd. Daarvan stamde f. 199 mrd. uit de sector bedrijven. De afschrijvingen worden gesteld op f. 24 mrd., een getal waarover een lang artikel, vol vraagtekens te schrijven valt. Het netto inkomen van de particuliere sector kwam dus op f. 175 mrd. Hiervan bestond f. 117 mrd. uit lonen en salarissen. Verder wordt een bedrag van f. 24 mrd. toegerekend als arbeidsinkomen aan zelfstandigen. (Het is bekend dat dit getal nogal willekeurig is. Het houdt in, dat sommige kleine ondernemers, waaronder b.v. veel boeren, op een verlies uitkomen, terwijl anderen, b.v. loodgieters, er royaal op overhouden.) De rest, f. 34 mrd., is een heterogene post. Er zitten inkomens in die kosten voor het bedrijfsleven zijn, zoals betaalde rente en pacht, en verder inkomens die geen kosten voor het bedrijfsleven zijn, maar toch ook geen winst, zoals huur van woningen. De laatste post kan worden geschat op f. 7 mrd. Rente, voor zover betaald aan niet-bedrijven, en pacht kunnen misschien worden gesteld op zo'n f. 5 mrd. Dat brengt ons op een winstcijfer van ruim f. 20 mrd. Dat is dus vóór aftrek van belastingen. Er is ook geen rekening gehouden met rente over het eigen vermogen, hoewel dat toch eigenlijk ook een kostenpost is; deze post belooft, als we haar au serieux nemen al gauw zo'n f. 30 mrd.

De gevonden f. 20 mrd. verbergt nog enkele eigenaardigheden. Om te beginnen zitten de winsten van de staatsbedrijven er in en vooral ook de winsten in de aardgassector. Correctie hiervoor brengt ons in de buurt van f. 10 mrd. Bovendien zit er in dit bedrag een substantiële transfer van de industrie naar de banken. Wij hebben immers alleen de rente tot de kosten gerekend voor zover deze aan particulieren werd betaald; rente die van het ene bedrijf naar het andere gaat valt weg in een macro-economische calculatie. Dat is natuurlijk een schrale troost voor industriële en handelsbedrijven, die in 1977 toch al gauw een bedrag aan de banken hebben betaald dat in de orde van grootte lag van f. 10 mrd. Wie hiermee rekening houdt kan niet anders concluderen dan dat er door de industrie en de handel in 1977 geen winst werd gemaakt.

Deze conclusie is wel meer getrokken, met name in kringen van ondernemers. Zij valt slecht te rijmen met twee andere constatering. Ten eerste: de vennootschapsbelasting bracht over het jaar 1977 nog altijd zo'n f. 8.5 mrd. op. Bij een effectief tarief van zo'n 40% (er wordt ook weleens een percentage van 33 genoemd) zou dat op een winstniveau wijzen van ruim f. 20 mrd., bij de vennootschappen alleen. Ten tweede: in 1977 werd er voor f. 46 mrd. geïnvesteerd. Aangenomen dat daarvan f. 24

mrd. werd gefinancierd uit afschrijvingen, viel er nog altijd f. 22 mrd. op tafel te brengen. Zelfs bij een zeer laag percentage aan reserveringen — zeg een kwart — vergt dat iets van f. 5 á 6 mrd. aan netto winsten, na aftrek van belastingen en dividenden. Dat is toch gauw een f. 10 á f. 15 mrd. vóór aftrek van belastingen en dividenden. De conclusie moet dus zijn dat de methode, die hierboven werd gevolgd, nogal wat twijfels oproept. We komen te laag uit.

Gelukkig bestaat er nog een andere methode. Deze gaat uit van het jaarlijkse onderzoek dat het CBS verricht en dat gepubliceerd wordt in de *Statistiek van balans en resultatenrekening van beurs-NV's*. De uitgave over 1977 (gepubliceerd in 1979) betreft 157 ondernemingen, hetgeen een kleine groep is. We kunnen de resultaten als volgt opblazen.

De 157 ondernemingen maakten, volgens eigen opgaaf, een totale winst van f. 12,9 mrd. Maar daarvan was maar liefst f. 11,3 mrd. afkomstig van vier multinationals. Die laten we er eerst even buiten, omdat een deel van dat inkomen buiten Nederland werd verdiend en de winstgevendheid van deze ondernemingen veel hoger was dan die van de overige 153, die slechts een winst maakten van f. 1,6 mrd. Hun loonsom bedroeg f. 16 mrd., wat wel makkelijk rekent: de winsten waren 10% van de lonen. Dit kengetal toegepast op de totale loonsom in het bedrijfsleven (minus de lonen uitgekeerd door de vier multinationals) brengt ons op een winst van f. 9 mrd. Daarbij moet dan nog de winst van de multinationals worden opgeteld. Dat brengt ons op f. 20 mrd., of 8% van het nationale inkomen. Dit is vóór aftrek van belastingen. Na aftrek van belastingen komen we misschien op ruim f. 10 mrd. Deze cijfers kloppen wat beter met de belastingopbrengst en met de investeringen.

Toch roept ook dit laatste cijfer natuurlijk de nodige vragen op. Bij de eerste methode trokken we grote posten af van het nationale inkomen; bij de tweede methode hebben we een winst-loonverhouding van 10% toegepast op het hele Nederlandse bedrijfsleven. Ook bij de tweede methode blijven we zitten met de complicatie, dat het winstcijfer een overdracht verbergt van geld, dat van de industrie naar de banken gaat. Dat is trouwens slechts een bijzonder aspect van een algemeen verschijnsel: sommige bedrijven maken winst en andere lijden verlies. De cijfers die we vinden zijn niet alleen saldi in de zin van een verschil tussen opbrengsten en kosten, het zijn óók nog eens saldi in de macro-economische zin dat verliezen ten laste komen van het totaal. Of toch niet? Is het misschien zo dat bij bovenstaande methoden te weinig rekening wordt gehouden met de ondernemingen die over de rand van de afgrond zijn geduikeld?

Ik denk eigenlijk dat we dit te weinig doen, en dat we ons Marshalls waarschuwing opnieuw moeten aantrekken. De totale winsten zijn kleiner dan ze lijken, zelfs (of vooral?) in slechte tijden! De reden daarvan is, dat ze zo verschrikkelijk schief verdeeld zijn.

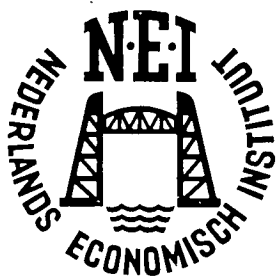
Ten slotte: alle bovenstaande getallen slaan op de legale kanalen. Zwart geld is niet meegerekend. Dat zet de cijfers op losse schroeven. Het is vrijwel zeker dat het zwarte circuit voor een groot deel is geconcentreerd in de wereld der kleine ondernemers. Men schat het wel eens op 10 of 20% van het nationale inkomen. Dat zijn vrij bescheiden percentages, maar als we het zwarte circuit betrekken op de winsten vinden we heel andere verhoudingen. Vooral als de officiële winsten tot nul naderen; dan wordt het zwarte geld oneindig belangrijk.

Conclusie: het is wel mogelijk dat de winsten in 1977 ongeveer 8% van het nationale inkomen bedroegen, maar het kan ook wel anders zijn.

J. Pen

1) W. Nordhaus, *The falling share of profits*, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1974 (1).

2) De cijfers zijn ontleend aan het *Centraal Economisch Plan 1979*. Aanvullingen daarop zijn verstrekt door Drs. K. Sybesma, die daarvoor dank toekomt, maar die geen blaam treft als ik ze verkeerd hanteer.

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Verslag over het jaar 1978

Curatorium

Aan het einde van het verslagjaar traden de heren Jhr. H. Reuchlin en Dr. J. Zijlstra statutair af. De afgetreden curatoren werden per 1 januari 1979 opgevolgd door de heren Dr. J. Bartels (Wassenaar), Drs. W. A. J. Bogers (Heerlen) en Mr. H. Rijpstra (Leeuwarden). Het Dagelijks Bestuur blijft per 1 januari 1979 als volgt samengesteld: Jhr. Mr. J. H. Loudon (voorzitter), Drs. P. L. Justman Jacob (ondervoorzitter), Dr. D. M. N. van Wensveen (penningmeester), Prof. Drs. H. W. Lambers (secretaris).

Directorium en secretariaat

Prof. Dr. L. H. Klaassen, president-directeur, Prof. Dr. H. C. Bos, directeur (tot 1 september 1978), Prof. Drs. H. W. Lambers, directeur, Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, directeur, Prof. Dr. L. B. M. Mennes, adjunct-directeur (vanaf 1 september 1978), Drs. E. H. Mulder, adjunct-directeur, Drs. P. J. Montagne, algemeen secretaris, Drs. A. de Wit, secretaris

Prof. Dr. H. C. Bos werd door Curatoren op zijn verzoek met ingang van 1 september 1978 ontheven van zijn functie als directeur; per genoemde datum benoemden Curatoren hem tot adviseur. Met ingang van 1 september 1978 werd Prof. Dr. L. B. M. Mennes, hoofd van de afdeling Balanced International Growth, benoemd tot adjunct-directeur.

Redactie Economisch Statistische Berichten

Commissie van redactie: Prof. Dr. H. C. Bos, Drs. R. Iwema, Prof. Dr. L. H. Klaassen, Prof. Drs. H. W. Lambers, Drs. P. J. Montagne, Prof. J. H. P. Paelinck, Drs. A. de Wit, *Redacteur-secretaris:* Drs. L. P. J. van der Geest. *Adjunct-redacteur-secretaris:* Drs. T. de Bruin.

Algemeen

Binnen het kader van de samenwer-

kingsovereenkomst tussen Nederland en Polen op het gebied van wetenschap en technologie kwam in augustus tussen de Stichting en de Universiteit van Lodz een samenwerkingsovereenkomst tot stand met betrekking tot de economische en sociologische wetenschappen. De overeenkomst voorziet in wederzijdse uitwisseling van informatie en onderzoekers, alsmede in gezamenlijk wetenschappelijk onderzoek.

Op 31 december 1978 telde het Instituut naast de drie directeuren 76 (het vorige jaar 72) medewerkers, waaronder 54 (het vorige jaar 51) academici. Ook dit verslagjaar waren vele buitenlandse gasten voor kortere of langere tijd op het Instituut werkzaam.

In de Series: Foundations of Empirical Economic Research verschenen dit jaar 17 deeltjes.

Het onderzoekingswerk

Het onderzoek *Herstructurering, herstructureringspolitiek en ontwikkelings-samenwerking*, dat wordt uitgevoerd op verzoek van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, werd voortgezet, evenals het in opdracht van de UNIDO vergelijken en evalueren van alternatieve *industriële technologieën* voor ontwikkelingslanden. Het in opdracht van de FAO uitgevoerde onderzoek naar de capaciteit, het technisch niveau, de werkgelegenheid en de toegevoegde waarde van enige *landbouwindustrieën* in enkele ontwikkelingslanden kwam gereed, evenals het opstellen van een aantal scenario's en de consequenties daarvan met betrekking tot de UNIDO-doelstelling, in het jaar 2000 25% van de *industriële wereldproductie* in ontwikkelingslanden te doen plaatsvinden.

De in december 1976 begonnen studie met betrekking tot verschillende alternatieven voor de aanleg van een diepwaterhaven en andere mogelijkheden tot vermindering van de hoge kosten van behandeling van bulkgoederen, inclusief de mogelijkheid van de verbetering van de toegang van de haven van Chittagong (*Bangladesh*), kwam gereed. De studie

werd gefinancierd door het Directoraat Internationale Technische Hulp (DITH) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Het Instituut leidde dit onderzoek en verzorgde voorts de algemene en de transporteconomie, de prognoses van de vervoersstromen, de systeemanalyse, de financiële analyse en de economische evaluatie. Medewerking werd verleend door Dwars, Heederik en Verhey NV, Delft Hydraulics Laboratorium, Nedeco, de Graan Elevator Maatschappij, de Eerste Nederlandse Cement Industrie, Tebodin Advies- en Constructiebureau BV en voorts uit Dacca door Soil International Ltd. and Associated Consulting Engineers. Op verzoek van de FAO werd deelgenomen aan een onderzoek met betrekking tot de transporteconomische aspecten van het aanleggen van een noodvoorraad graan in Bangladesh.

Ten vervolge op het in 1973/1974 ondernomen geïntegreerde transportonderzoek met betrekking tot het stroomgebied van de Rio Magdalena werd in 1976, gefinancierd door DITH, in Bogotá (*Colombia*) begonnen met werkzaamheden ten behoeve van het Bureau voor Coördinatie en Planning van het Transport van het Ministerie van Openbare Werken en Transport aldaar. Deze werkzaamheden hebben o.a. betrekking op medewerking aan de opbouw van het bureau, het trainen van personeel in transportplanning en -coördinatie, het vestigen van een uniforme databasis, een transportplan op middellange termijn voor geheel Colombia, een transportonderzoek betreffende de corridor Bogotá-Cali-Buenaventura, en het inventariseren van de zeehavens met het accent op congestie. Voorts werd goede voortgang gemaakt met het advieswerk inzake de planning van de toekomstige vraag naar en het aanbod van arbeidskrachten voor de industrie, alsmede het maken van een kosten-batenanalyse van alternatieve vormen van opleiding in hetzelfde land. Dit advieswerk geschiedt door een daartoe door DITH samengesteld team, waarvan het Instituut deel uitmaakt. Op verzoek van een kunstmeestfabriek werd een aanzet gegeven voor een onderzoek naar de haalbaarheid van „bulk-blen-

ding" en bulktransport in de consumptiegebieden met betrekking tot kunstmest.

Met betrekking tot *Indonesië* werd op verzoek van DITH deelgenomen aan een tweetal missies. De ene missie had betrekking op het voorbereiden van de implementatie van de Nederlandse kapitaalhelp voor elektrificatie van gebieden in Aceh, de Molukken en Midden-Java en de andere missie op de evaluatie en de voortzetting van de Nederlandse deelname aan het programma tot uitbreiding van „labour-intensive rural works" in het land. Voortgezet werden de organisatie, begeleiding en assistentie inzake een samenwerkingsproject met de Syiah Kuala Universiteit te Banda Aceh, eveneens gefinancierd door DITH. Het doel hiervan is het verbeteren van de onderwijs capaciteit van deze universiteit, alsmede het participeren in de werkzaamheden van het regionale planbureau van Aceh. Voorts werd op verzoek van het United Nations Development Program geadviseerd met betrekking tot de regionale planning in Indonesië en de mogelijkheden van implementatie van vroeger uitgevoerde regionale planningstudies.

Deelgenomen werd aan een in *Kenya* gehouden seminar van een aantal mogelijke donorlanden en donorinstanties over een evaluatie van aan te leggen toevoerwegen in landbouwgebieden in dit land, alsmede aan een bespreking over de mogelijkheden van Nederlandse kapitaalhelp voor het derde vijfjarenplan. Eveneens werd deelgenomen aan een evaluatiemissie naar *Opper-Volta* met het doel inzicht te verkrijgen in de wenselijkheid en mogelijkheid van het aanleggen van een industrieterrein te Bossodo.

Op uitnodiging van het Westduitse ingenieursbureau Salzgitter Consult GmbH werd in het voorjaar 1977 begonnen met deelname aan een door de Kredit-Anstalt für Wiederaufbau in West-Duitsland gefinancierde „feasibility"-studie met betrekking tot de haven van Manilla (*Filippijnen*). Deze thans gereedgekomen studie betrof een langetermijnplanning voor deze haven, o.a. in verband met de beperkte mogelijkheden voor uitbreiding van de haveninstallaties in de Manillabaai en met verkeerscongesties in het stedelijke gebied van Manilla. De bijdrage van het Instituut had betrekking op de (transport-)economische aspecten en de financiële analyses.

Begonnen werd met een onder auspiciën van de Wereldbank uit te voeren Nedeco-studie met betrekking tot een irrigatie- en elektrificatieproject op *Sri Lanka*. Er zijn plannen met betrekking tot de bouw van een groot aantal stuwdammen in de Mahaweli Ganga (rivier), waarvan de uitvoering 30 jaren in beslag zou nemen. Onderzocht wordt of de uitvoering van de plannen niet kan worden versneld, in welke volgorde de dammen moeten worden gebouwd en het daarvoor in aanmerking komende land

geïrrigeerd. Naast het Instituut wordt deelgenomen door de bureaus Euroconsult, Dwars, Heederik en Verhey NV en Haskoning. Het Instituut onderzoekt de „feasibility" en de fasering in de tijd van de plannen. Het onderzoek wordt gefinancierd door DITH evenals het korte onderzoek, dat door het Instituut wordt ingesteld naar de economische haalbaarheid van een „refined salt project".

Tegen het einde van het jaar werd ten behoeve van het Surinaamse Planbureau begonnen met een tweetal activiteiten in *Suriname*. De eerste betreft het coördineren van de regionale ontwikkelingsplannen die voor de verschillende concentratiegebieden worden opgesteld om de bevordering van regionale spreiding van de ontwikkelingsactiviteiten nader uit te werken in concrete plannen. Deze coördinatie heeft ten doel de onderlinge consistentie van de plannen en voorts het verkrijgen van onderling vergelijkbare gegevens over werkgelegenheid, investeringen, betalingsbalanseffecten, bijdrage aan het nationaal inkomen enz. De tweede activiteit heeft betrekking op het opstellen van een meerjaren integraal bedrijvigheidsplan, waarbij het onderzoek wordt gericht op een beperkt aantal te selecteren sectoren, die potentiële mogelijkheden in zich dragen voor een gezonde ontwikkeling. Deze activiteiten worden uitgevoerd in samenwerking met het Centrum voor Economisch en Sociaalwetenschappelijk Onderzoek te Paramaribo en Nedeco.

In opdracht van DITH worden „terms of reference" opgesteld voor een onderzoek naar de vraag of het oprichten van een cashew-appelsapfabriek in *Tanzania* verantwoord is.

In het kader van het United Nations Development Program werd in *Polen* geadviseerd over integrale transportplanning.

Ten verfolge op een oriënterend onderzoek ter zake verzocht de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid de studie over de economische verplechtingen tussen de *Nederlandse en Westduitse economie* voort te zetten.

In opdracht van de Stuurgroep Studie Noordzee-eilanden en Terminal werden twee onderzoeken uitgevoerd met betrekking tot een *industrie-eiland in de Noordzee*. Gerapporteerd werd over arbeidsaspecten (vraag naar en aanbod van arbeid) en over relevante alternatieve lokaties binnen West-Europa voor activiteiten, die eventueel op zulk een eiland zouden kunnen plaatsvinden; laatstgenoemd onderzoek heeft betrekking op de ontwikkeling in West-Europa van de vestigingspatronen van de ijzer- en staalindustrie, de lood- en zinkindustrie, de petrochemische industrie en olieraffinaderijen, alsmede de primaire aluminiumindustrie en de primaire magnesiumindustrie.

Het onderzoek naar de *ontwikkeling van de werkgelegenheid per bedrijfstak*

en per regio in Nederland, welk onderzoek wordt verricht in opdracht van de Rijksplanologische Dienst, werd voortgezet. Ten verfolge op de in 1977 gemaakte vergelijkingen en cijferreeksen over de periode 1959 t/m 1965 zijn de reeksen over de periode 1966 t/m 1975 voltooid; de reeksen betreffen 80 gewesten en 27 bedrijfstakken. Voorts werd gerapporteerd over de methodologische aspecten en de mogelijkheden tot kwantificering van de verklarende factoren. Aan het einde van het jaar werd gewerkt aan de uitwerking van het verklarende model.

Tegen het einde van het jaar gaf de Rijksplanologische Dienst opdracht tot een vooronderzoek naar de *bedrijfsverplaatsing in Nederland* in de periode 1960-1975. Door de provincie Noord-Brabant werd opdracht gegeven tot het instellen van een vooronderzoek ten behoeve van het structuurschema *bedrijfsverreinen*; het Economisch Technologisch Instituut voor Noord-Brabant werkt hieraan mee.

In het verslag over 1977 werd aandacht besteed aan de ontwikkeling en uitwerking van een onderzoekmethode met behulp waarvan de samenhang kan worden bestudeerd, die bestaat tussen beslissingen en daarop volgend ruimtelijk gedrag van de bevolking inzake *wonen en werken*. Op basis van de resultaten hiervan gaf het Projectbureau Integrale Verkeers- en Vervoersstudies (IVVS) van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat opdracht tot het maken van analyses van de woon- en werklokaties van beroepsbeoefenaren in de Randstad en haar uitstralingsgebieden; dit onderzoek werd in het verslagjaar voortgezet, waarbij de met deze studie verband houdende analyse van mobiliteitsgegevens met betrekking tot wonen en werken in enige wijken van Voorschoten en Zoetermeer gered kwam. Op verzoek van de Rijksplanologische Dienst wordt een enquête voorbereid naar de woon- en werkplaatsveranderingen in het Noordelijk deel van de Randstad en wordt voorts een onderzoek verricht ter levering van mobiliteitsgegevens betrekking hebbend op de Randstad en haar uitstralingsgebieden. In opdracht van het Projectbureau IVVS worden geanalyseerd de vragen uit de „Zuidvleugel Randstadenquête", die betrekking hebben op de verhuisgeschiedenis van het gezin, de werksituatie van de gezinsleden en de wijzigingen, die zich hebben voltrokken in het woon-werkverkeersgedrag.

Aan de Commissie Zeehavenoverleg werd gerapporteerd over het toekomstperspectief van enige geselecteerde bedrijfstakken in de *Nederlandse zeehavengebieden* (Eemmond, Noordzeekanaal en Nieuwe Waterweg), alsmede over de resultaten van een vooronderzoek naar de kwalitatieve aspecten van de regionale arbeidsmarktontwikkeling in die gebieden. Op verzoek van genoemde

Commissie is begonnen met de bestudering van de historische ontwikkeling van de arbeidsmarkt in genoemde gebieden.

Het in opdracht van de Ministeries van Sociale Zaken en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne uitgevoerde onderzoek naar de *samenhang tussen immigratie van buitenlandse arbeiders en de bedrijfstaksgewijze opbouw van de economie* kwam gereed. Het rapport behandelt de ontwikkeling van de gastarbeid in Europa, verklaart de bepalende factoren van de mediterrane immigratie, onderzoekt de factoren die van belang zijn voor de tewerkstelling van gastarbeiders in samenhang met de ontwikkeling van vraag naar en aanbod van verschillende kwaliteiten arbeid, behandelt de sociaal-economische effecten van de immigratie van gastarbeiders alsmede het gewenste en te verwachten overheidsbeleid met betrekking tot gastarbeid, plaatst het verschijnsel gastarbeid in het kader van het vraagstuk van internationale arbeidsverdeling en ontwikkelt een model van de sectoriële structuur van het bedrijfsleven, met behulp waarvan wordt nagegaan of er een andere produktiestructuur kan zijn met een zodanig evenwicht op de arbeidsmarkt, dat de tewerkstelling van gastarbeiders overbodig is.

De oriënterende studie, uitgevoerd op verzoek van de Stuurgroep Nationaal Programma Arbeidsmarktonderzoek, nopens de bouw van een gekwantificeerd model van de *arbeidsmarkt*, waarin een aantal belangrijke relaties simultaan in beschouwing worden genomen, kwam gereed. In deze studie is nagegaan welke processen zich op de arbeidsmarkt afspeelen en welke belangrijke knelpunten zich daarbij voordoen. Hieruit zijn kenmerken afgeleid, die een arbeidsmarktmodel dient te hebben. Uit ondernomen literatuuronderzoek is gebleken, dat van een integrale benadering, die nodig is om de effecten van beleidsmaatregelen doeltreffend te kunnen vaststellen, tot dusverre geen sprake is geweest. Het rapport behandelt achtereenvolgens de verschillende aspecten van de arbeidsmarkt, de bouwstenen van een arbeidsmarktmodel, een verkenning van theoretische en operationele arbeidsmarktdeelmodellen, een benadering van het te bouwen kernmodel mede in relatie tot macro-economische modellen, de relaties in het te bouwen theoretische kernmodel en de wijze waarop de bouw van een praktisch te hanteren kernmodel tot stand zal moeten komen.

De volgende onderzoeken betreffende arbeid en arbeidsmarkt werden aangevangen of voortgezet.

- De „case“-studies binnen het onderzoek ongeschoolde arbeid; in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken.
- De werkgelegenheidsproblemen van woonwageneigenaren; in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Re-

creatie en Maatschappelijk Werk, het Ministerie van Sociale Zaken en van het Ministerie van Economische Zaken.

- De analyse van een gehouden woonwagentelling; in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- De inventarisatie van de behoeften aan sloopterreinen; in opdracht van voornoemd ministerie.
- De mogelijkheden en effecten van schaalverkleining van bedrijven; in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken.
- De verklarende factoren van de ontwikkeling van jeugdwerkloosheid; in opdracht van voornoemd ministerie.
- De werkzaamheden, in samenwerking met het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool te Tilburg en met het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen, die verband houden met de programmering van onderzoek door het Ministerie van Sociale Zaken; in opdracht van voornoemd ministerie. Deze programmering heeft betrekking op een drietal terreinen: sociale ongelijkheid in het arbeidsbestel, betekenis van arbeid en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.
- De mogelijkheden en effecten van arbeidstijdverkorting, geplaatst tegen het streven naar optimalisering van de verdeling van de werkgelegenheid; in opdracht van de Stuurgroep Nationaal Programma Arbeidsmarktonderzoek.
- Het samenstellen van een overzicht van multidisciplinair onderzoek naar arbeidsvraagstukken in Nederland; in opdracht van de Europese Gemeenschap.

Onderzoeken werden verricht en adviezen van velerlei aard werden uitgebracht met betrekking tot het Openbaar Lichaam Rijnmond en het Stadsgebied Oostelijk Mijnged, alsmede tot de gemeenten Alkmaar, Amstelveen, Bilt-hoven, Den Helder, Enschede, Leiden, Loosdrecht, Maassluis, Meppel, Rotterdam, Sluis, Voorschoten, Zeist en Zoetermeer.

Gereed kwamen de door de gemeente *Den Helder* aan het Instituut en aan het Rijksinstituut voor Natuurbeheer opgedragen studie met betrekking tot de economische en ecologische voor- en nadelen van een beperkte zeehavenontwikkeling ten behoeve van Den Helder op het Balgzand. Afgesloten werden de onderzoeken met betrekking tot de demografische ontwikkeling van *De Bilt*, de toekomstige ontwikkeling van *Meppel* en de economische betekenis van *Sluis*.

Het onderzoek naar het verloop van het *rehabilitatieproces* in de Afrikaanderwijk in Rotterdam en in de Kooi in Leiden, uitgevoerd in opdracht van de Ministeries van Volkshuisvesting en

Ruimtelijke Ordening en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk kwam gereed, evenals het door eerstgenoemd ministerie opgedragen onderzoek naar de afwegingsprocessen die bij *stadsvernieuwing* door de daarbij betrokken plaatsvinden; bij dit laatste onderzoek is in het bijzonder aandacht besteed aan de afweging van kosten en baten door huurders, bewoners/eigenaren en de kleine niet-professionele verhuurders van oude woningen. Ook het ten behoeve van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening uit te voeren oriënterend deel van een onderzoek naar de wijze waarop, de instrumenten waarmee en de doelstellingen volgens welke door huiseigenaren (institutionele beleggers, eigenaren-bewoners, gemeenten en woningcoöperaties, particuliere verhuurders) het *onderhoud van woningen* plaatsvindt, werd afgesloten. Ten vervolge op een in het verslagjaar afgesloten vooronderzoek werd door het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening opdracht gegeven tot het onderzoek naar de *kosten bij nieuwbouw van woningen in alternatieve lokaties*, t.w. gebieden, die grenzen aan bestaand stedelijk gebied en gebieden, die geheel los van bestaand stedelijk gebied liggen, met name de groeikernen en groeisteden, die verbonden zijn of nog moeten worden met bestaand stedelijk gebied door middel van infrastructuur. Deze tweede fase van het onderzoek bestaat uit het opstellen van een algemeen woningmodel.

Op het gebied van het *distributie-planologisch onderzoek* kwam gereed de studie naar de te verwachten effecten van een vergrote Grosmarkt voor het Alkmaarse winkelcentrum, evenals het onderzoek ter opsporing van knelpunten op regionaal niveau in de winkelvoorzieningen in het Rijnmondgebied. Aan het einde van het verslagjaar waren in uitvoering het regionaal distributie-planologisch onderzoek in het Stadsgebied Oostelijk Mijnged, het door het Openbaar Lichaam Rijnmond opgedragen distributie-planologisch onderzoek met betrekking tot Rotterdam Centrum/Oost en een klein winkelonderzoek ten behoeve van het bestemmingsplan Hallinckveld in Nieuw-Loosdrecht.

Aan het Projectbureau Integrale Verkeers- en Vervoersstudies van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat werd gerapporteerd over de „before and after“-studie over de effecten van de investering in de *vrije busbaan* tussen Rotterdam en Capelle aan den IJssel/Krimpen aan den IJssel. Het onderzoek had niet alleen ten doel het meten en beschrijven van de keuze van vervoerswijze, maar tevens het analyseren en verklaren van de veranderingen in het „modal split“-patroon.

Op verzoek van de gemeente Enschede wordt een onderzoek ingesteld naar de mogelijke voordelen van een versnelde

voortzetting van de aanleg van *rijks-weg 35*.

Ten behoeve van de Rijksluchtvaartdienst wordt een multicriteria-model ontwikkeld, waarmede nationale en regionale economische effecten, uitgedrukt in werkgelegenheid, van een aantal alternatieve luchthavenstructuren alsmede van wijzigingen in deze structuren kunnen worden bepaald.

In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken wordt een onderzoek verricht naar de prijsgevoeligheid van de *vraag naar gas* en de mogelijkheden van gasbesparing door middel van progressieve tarieven in de sector gezinshuishoudingen.

De werkzaamheden ten behoeve van de NV Waterleiding Maatschappij Oostelijk Gelderland met betrekking tot het opstellen van een economisch model voor *vraag naar en aanbod van water* en met betrekking tot het afwegen van economische en andere maatschappelijke effecten van alternatieve waterbeheeroplossingen met behulp van een multicriteria-analyse worden voortgezet.

In opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne wordt een rekenmodel ontwikkeld, waarmee de uit maatschappelijk oogpunt meest geschikte *verwijderingsmethoden van afvalstoffen* op nationaal en provinciaal niveau kunnen worden vastgesteld. Hierbij zal o.a. aandacht besteed worden aan gebruik van in afvalstoffen geïncorporeerde energie, beschikbare verwerkings- en verbrandingsinstallaties, de belasting van het milieu, prijzen van energie, schroot enz.

Het onderzoek naar de huidige betekenis van de *internationale aannemerij*, opgedragen door de Vereniging van Nederlandse Aannemers met Belangen in het Buitenland, kwam gereed. Het onderzoek bepaalde zich tot de sectoren grond-, weg- en waterbouwkundige werken, de baggersector (en de burgerlijke en utiliteitsbouw. Naast omzetten en andere financiële gegevens behandelt dit rapport de werkgelegenheid in de internationale aannemerij, de indirecte effecten van de buitenlandse werken op de nationale economie, de in het buitenland beschikbare productiecapaciteit en het betalingsbalanseffect van de buitenlandse werken. Eveneens kwam gereed het onderzoek naar de *prijsvorming* van een produkt op Europese schaal.

Marktprognoses met betrekking tot bepaalde produkten werden voortgezet, evenals het onderzoek naar maatschappelijke kostenbesparing bij invoering van een nieuw geneesmiddel; begonnen werd met een onderzoek naar de doelmatigheid van de prijsreglementering.

Directie NEI

ESB

Ingezonden

Beperktheden van het ISP

DRS. G. VAN DRECHT*

In ESB van 20 juni j. geeft de heer Van Voorden een visie op het beleidsrapport *Integraal Structuurplan Noorden des Lands (ISP)*. Over zijn, gelukkig in zowel positieve als negatieve zin, kritische kanttekeningen voert het hier te ver om een discussie aan te gaan. Wel heb ik behoefte een „rekenkundige” correctie te geven op zijn opmerkingen over de interactie van de werkgelegenheidsdoelstelling voor het Noorden met de nationale ontwikkeling.

De relatie ligt namelijk precies andersom dan de heer Van Voorden suggereert. Geheel correct wijst hij erop dat in het plan de veronderstelling wordt gemaakt dat het nationaal beleid met betrekking tot het terugdringen van de werkloosheid tot 150.000, in 1981 slaagt. Ten onrechte meent hij echter dat, indien dit onverhoopt niet het geval is, de regionale component van de werkloosheid in het Noorden des te groter zal zijn. Integendeel, deze komt dan juist kleiner uit, hetgeen hieronder wordt toegelicht.

In de berekening van de werkgelegenheidsdoelstelling van het ISP als grondslag voor de afgesproken extra beleidsinspanning van de rijksoverheid voor het Noorden is reeds ingebouwd dat de regionale component door een succes van het nationale beleid sterk zal groeien. Zoals in het beleidsrapport weergegeven, leert de ervaring immers dat een landelijke economische opleving en een daarmee gepaard gaande daling van de werkloosheid eerst met enige vertraging in het Noorden doorwerkt. Een minder snelle daling van de noordelijke dan van de landelijke werkloosheid betekent een (tijdelijke) verdere stijging van de regionale component. Mede op dat uitgangspunt is het extra beleidspakket van het ISP voor de eerste beleidsperiode gebaseerd. Vallen de resultaten van het nationale beleid tegen, dan treedt de veronderstelde stijging van de regionale component niet op. Niettemin blijft ook in dat geval het ISP-pakket van beleidsmaatregelen als politiek afgesloten accord overminderd van kracht. Dit betekent dat dan des te eerder structureel aan een afbouw wordt gewerkt van de regionale component in de Noordelijke werkloosheid.

G. van Drecht

Naschrift

De Heer Van Drecht wijst op de redenering uit het beleidsrapport die de grondslag vormt voor de invulling van het ISP tot 1981. Daarin wordt niet de

omvang van de werkloosheid als zodanig, doch de relatieve omvang van het noordelijk aandeel ten opzichte van het nationale percentage tot beleidsgrondslag genomen.

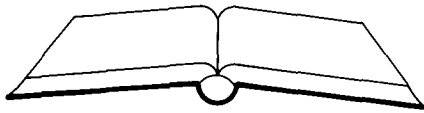
Het beleidsrapport gaat uit van een succesvol nationaal beleid (in het bijzonder met betrekking tot het werkgelegenheidseffect van *Bestek '81*) ter bestrijding van de werkloosheid en veronderstelt een regionaal vertraagde doorwerking. Deze, tijdelijke, relatieve verslechtering — bij een dan overigens in absolute zin dalende werkloosheid in het Noorden — noodzaakt tot een extra, regionale beleidsinspanning. Kernpunt is nu, wat er gebeurt indien het nationale beleid niet succesvol is. Uit de nadruk in het beleidsrapport op instandhouding (tot 1981) van de verhouding tussen regionale en nationale cijfers (waarin dan geen verandering optreedt) is af te leiden dat dan de extra beleidsinspanning voorzien tot 1981 niet nodig is. Anders gesteld resulteert uit het aangelegde verband tussen nationale en regionale werkloosheid een curieuze taakstelling die in essentie geformuleerd luidt: indien *Bestek '81* lukt, is het ISP nodig en omgekeerd: indien *Bestek '81* mislukt, is het ISP tot 1981 overbodig. Dit laatste, let wel, bij hoge, wellicht oplopende, werkloosheid in het Noorden. Het is deze, typisch vakeconomische, benadering van de werkloosheidsbestrijding die ik heb gekritiseerd.

In dit verband is van betekenis de slotopmerking van Van Drecht dat het ISP-pakket van beleidsmaatregelen, ook bij tegenvallende resultaten van het nationale beleid, als politiek afgesloten accord onverminderd van kracht blijft. Indien dit juist is, is niettemin de oorspronkelijke grondslag voor de berekening van de arbeidsplaatsen verdwenen. Belangrijker evenwel is dat men in het beleidsrapport tevergeefs zoekt naar aanwijzingen die deze uitleg steunen. Integendeel, op blz. 48 staat woordelijk: „Overeengekomen is om als taakstellende werkgelegenheidsdoelstelling in de periode 1979 t/m 1981 te streven naar *het tegengaan van een relatieve achteruitgang* van de werkloosheidssituatie in dit landsdeel en in de periode 1981–1985 naar een verdere terugdringing c.q. wegwerken van de regionale component in de werkloosheid” (cursivering W.v.V.).

W. van Voorden

* De schrijver is medewerker bij het ISP-secretariaat van het Ministerie van Economische Zaken.

Onderzoek-memoranda

Dit is de vijfde aflevering in de serie onderzoek-memoranda. De bedoeling ervan is een overzicht te geven van recente publikaties die door economische faculteiten en instituten in eigen beheer zijn uitgebracht. Het kan ook voor anderen van belang zijn van het bestaan van deze publikaties op de hoogte te zijn en er eventueel kennis van te nemen. Daarom wordt tevens aangegeven waar deze publikaties kunnen worden besteld.

Universiteit van Amsterdam, Faculteit der Economische Wetenschappen, Jodenbreestraat 23, Amsterdam, tel.: (020) 5 25 41 17/5 25 41 13.

A. J. Grootenboer, *Stochastische censurering*, Research Memorandum no. 7901.

B. Diederer, *Macro-economische modellen in de vorm van stelsels lineaire differentievergelijkingen*, Research Memorandum no. 7902.

A. L. J. M. Luyten en A. J. Grootenboer, *Verdelingsvrije toetsen als hulpmiddel bij tijdreeksanalyse (een studie van 4 toetsen)*, Research Memorandum no. 7903.

P. Jongens, *Over technische innovatie*, Research Memorandum no. 7904.

W. A. Hafkamp en P. Nijkamp, *Multi-objective modelling for economic environmental policies*, Research Memorandum no. 7905.

E. Dirksen, *Een vergelijking van India's en China's groeicijfers*, Research Memorandum no. 7906.

H. Kneepkens, *Spaargedrag, rentestructuur en inflatie op IJsland in de zestiger en zeventiger jaren*, Research Memorandum no. 7907.

J. G. Odink, *Kanttekeningen bij de inkomensverdeling in Nederland*, Research Memorandum no. 7908.

Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Actuariaal en Econometrie, Jodenbreestraat 23, Amsterdam, Tel.: (020) 5 25 42 12.

J. G. de Gooijer, *A comparative study of the moments of the first lag serial correlations coefficient*, AE 1/79.

H. J. Bierens, *Specificatie en misspecificatie van het econometrische model: problemen en oplossingen*, AE 2/79.

H. v.d. Velde, R. Jonker, G. de Leve en A. Volgenant, *Lower bounds for travelling salesman problems with known relative order for a part of the cities*, AE 3/79.

H. Engelfriet en H. Wolthuis, *Description of a direct simulating model of a life office*, AE 4/79.

O. D. Anderson en J. G. de Gooijer, *Distinguishing between IMA (1,1) and ARMA (1,1) models: a large scale simulation study of two particular Box-Jenkins Time Processes*, AE 5/79.

J. A. van der Velde, R. Kaas en G. de Leve, *Stronger Gomory cuts by multi-dimensional knapsack problems*, AE 6/79.

F. J. H. Don, *The moments of*

products of quadratic forms in normal variables; a formula for the coefficients of the A(s) - polynomial, AE 7/79.

A. Volgenant, *Een universitair roosterprobleem* (voorlopige versie 1978), AE 8/79.

Vrije Universiteit Amsterdam, De Boelelaan 1105, Postbus 7161, Amsterdam, tel.: (020) 5 48 49 33.

P. Nijkamp, *Milieu-effectrapportage: Een kritische beschouwing vanuit een maatsch. econ. invalshoek*, Discussienota no. 1978-12.

B. B. A. Drewes, *Herinrichting Oost-Groningen en de Gronings-Drentse veenkoloniën II: Een onderzoek naar de regionaal-economische effecten*, Discussienota no. 1978-13.

J. Louisse en H. Coppens, *De relatie tussen het Nederlandse bedrijfsleven en de Nederlandse officiële ontwikkelings-samenwerking*, Discussienota no. 1979-1.

H. Schreuder, *Enkele ontwikkelingen m.b.t. de soc. en maatsch. verslaggeving in het buitenland*, Discussienota no. 1979-2.

P. Boot, *Planning in de Duitse Democratische Republiek*, Discussienota no. 1979-3.

J. Klaassen en H. Schreuder, *Accounting Research*, Discussienota no. 1979-4.

E. Kroon, *Onderzoek naar een consumptievergelijking voor koffie met een empirische verkenning voor Nederland*, Discussienota no. 1979-5.

J. J. Nagelkerke, *Beschouwingen over economische wetenschap en haar betekenis voor de rechtsvorming*, Discussienota no. 1979-6.

P. Nijkamp, *Multidimensional approaches to environmental analyses: a non-technical survey*, Discussienota no. 1979-7.

A. A. Schreuder-Sunderman, F. Blommaert en H. Schreuder, *Werknemers en sociaal jaarverslag: een onderzoek bij vijf Nederlandse ondernemingen*, Research Memorandum no. 1979-1.

Rijksuniversiteit Groningen, Instituut voor economisch onderzoek, WSN-gebouw, Postbus 800, Groningen, tel.: (050) 11 56 27, t.a.v. Mevr. M. Lukkien.

J. van Sinderen, *Een onderzoekoverzicht en een kritische evaluatie van het door Kuipers, Muysken en Van Sinderen aangepaste jaargangenmodel van Den Hartog en Tjan*, Onderzoek Memorandum no. 43.

R. J. Peters, B. V. H. van de Kieft en H. J. J. Bronsema, *Stochastic programming in Portfolio Selection*, Onderzoek Memorandum no. 44.

G. H. M. Evers, *Het pendelverschijnsel in het Noorden des Lands — een eerste beschrijvende analyse*, Onderzoek Memorandum no. 45.

A. Bosman, *Onderwijs in de informatica of „informatica“ bij het onderwijs*, Onderzoek Memorandum no. 46.

P. G. Dekker, *Woningnood, asociale renovatie en gemeentelijke verantwoordelijkheid*, Onderzoek Memorandum no. 47.

E. H. Bax, *Oriëntaties van lager geschoolde mannelijke werkloze en werkende jongeren. Een vergelijkend onderzoek*, Onderzoek Memorandum no. 48.

P. G. Dekker en R. J. Peters, *Calamiteit en zuinigheid*, Onderzoek Memorandum no. 49.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Centrum voor Bedrijfseconomisch Onderzoek, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3295, t.a.v. Mej. M. de Rooy.

M. J. L. Jonkhart, *Determinants of corporate borrowing: a reinterpretation*, Rapport 7817/F.

P. M. Verboom, *Het valutarisico in de internationale onderneming* (discussienota), Rapport 7818/F.

A. van der Zwan, m.m.v. H. Wijnberger, „*De markt voor het marktonderzoek*“ — Een integraal verslag van de uitkomsten van een enquête onder Nederlandse (markt-)onderzoekbureaus 1946-1975, Rapport 7819/M.

A. van der Zwan, m.m.v. H. Wijnberger, „*De markt voor het marktonderzoek*“ — Een integraal verslag van de uitkomsten van een enquête onder Nederlandse bedrijven naar het gebruik en de toepassing van marktonderzoek 1977, Rapport 7820/M.

A. van der Zwan, *The industrialization of market research — The disintegration of its professional structure*, Rapport 7821/M.

Peter Nijkamp en J. Spronk, *Three cases in multi criteria decision making: an interactive multiple goal programming approach*, Rapport 7822/A.

C. Ouwerkerk en J. Spronk, *A PL/I computer program for I.M.G.P. using the M.P.S.X. package*, december 1978, Rapport 7823/A.

J. Bunt, *Het fabrikanten merkartikel in een bewegende markt*, Rapport 7901/M.

F. J. Ballendux, J. F. Vergunst en J. K. van Vliet, *Investeringsselectie bij gespreide concerns*, Rapport 7902/F.

M. J. L. Jonkhart, *On the term structure of interest rates and the risk of default: an analytical approach*, Rapport 7903/F.

M. J. L. Jonkhart, *On corporate debt capacity*, Rapport 7904/F.

C. van Halem, *Development and application of an input-output model*, Rapport 7905/ACC.

Jaap Spronk en Jan Telgen, *A note on*

multiple objective programming and redundancy, Rapport 7906/A.

Jaap Spronk, *Capital budgeting and financial planning with multiple goals*, Rapport 7907/F.

P. M. Verboom, *The foreign exchange risk in the international enterprise* (discussienota), Rapport 7908/F.

J. A. Stam en Th. C. M. van Leeuwen, *Uit vrees voor concurrentie. Een onderzoek naar kostprijbepalende factoren in de scheepsbouw in Nederland en Japan*, Rapport 7909/0.

W. M. van den Bergh, J. H. W. Goslings en P. M. Verboom, *The forward exchange rate as a predictor of the future spot-rate: empirical evidence about the guilders-dollar exchange rate during the period 1974-1978*, Rapport 7910/F.

P. H. A. M. Verhaegen, *Rentabiliteitscriterium als instrument voor decentralisatie van de investeringsbeslissing*, Rapport 7911/F.

F. J. Ballendux, *Bond market efficiency and the record of the Dutch Government Consols 1919-1978* (discussienota), Rapport 7912/F.

Peter Nijkamp en Jaap Spronk, *Interactive multidimensional programming models for locational decisions*, Rapport 7913/A.

Jaap Spronk, *Interactive multiple goal programming as an aid for capital budgeting and financial planning with multiple goals*, Rapport 7914/F.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.:

(010) 14 55 11, t.st. 3400, t.a.v. G. J. van Opijnen.

P. Terhal, *Comparative military effort: a quantitative classification of countries according to military indicators and per capita GNP, 1966-1975*, Discussion paper no. D-41.

Arie Kuyvenhoven, *Comparison and evaluation of alternative industrial technologies*, Discussion paper no. D-42.

Gerard van Herel, *Comparison and evaluation of alternative industrial technologies: the case of cement*, Discussion paper no. D-43.

K. A. Koekkoek, *The effective protection of Dutch industry, 1970*, Discussion paper no. D-44.

M. Hulsman-Vejsová en K. A. Koekkoek, *Factor proportions, technology and Dutch industry's international trade patterns*, Discussion paper no. D-45.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Fiscaal Economisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, t.st. 3190, t.a.v. Mevr. C. L. Kroes.

Wouter J. Keller, *Effects of education, technology and public expenditures on the distribution of income*, 7901/p.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Econometrisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, t.st. 3015/3044, t.a.v. Mevr. J. C. Kramer-Greve.

H. K. van Dijk en T. Kloek, *Empirical evidence on Pareto-Lévy and log stable income distribution*, Rapport 7812/E.

A. Ullah, H. D. Vinod en R. K.

Kadiyala, *A family of improved ordinary ridge estimators*, Rapport 7813/E.

D. Dubbelman, *An improvement on the main program from Report 7304*, Rapport 7814/E.

J. F. Ballintijn, G. van der Hoek en C. L. Hooykaas, *Optimization methods based on projected variable metric search*, Rapport 7812/0.

A. J. Muller-Sloos, *Survey of applications of operational research techniques and planning in health care*, Rapport 7822/0.

M. Hazewinkel, *Infinite dimensional universal formal group laws and formal A-modules*, Rapport 7823/M.

H. K. van Dijk en T. Kloek, *Posterior analysis of Klein's model I*, Rapport 7824/E.

M. Florian, J. K. Lenstra en A. H. G. Rinnooy Kan, *Deterministic production planning: algorithms and complexity*, Rapport 7825/0.

M. Hazewinkel, *Constructing formal groups, parts IV, V, VI, VII*, Rapport 7827/M.

W. van Dam en J. Telgen, *Some computational experiments with a primal-dual surrogate simplex algorithm*, Rapport 7828/0.

B. S. van der Laan, *Motorists and accidents*, Rapport 7901/S.

L. de Haan, *Estimation of the minimum of a function using order statistics*, Rapport 7902/S.

L. de Haan, *An Abel and Tauer theorem related to stochastic compactness*, Rapport 7903/S.

Het **BUREAU VOOR INTERNATIONALE PROJECTEN TNO** coördineert binnen en buiten TNO, instanties en organisaties voor alle activiteiten die researchinstellingen kunnen verrichten voor internationale samenwerking.

Dit bureau zoekt ter versterking van zijn staf een

ACADEMISCH GEVORMD MEDEWERKER

voor het uitvoeren van sociaal/economisch-technische studies en het voorbereiden van projecten voor technische samenwerking.

De gedachten gaan uit naar een economisch drs. van 35 — 40 jaar met ruime internationale ervaring, in het bijzonder betreffende ontwikkelingslanden.

Ten einde zijn werk met succes te kunnen verrichten zal hij behalve over de genoemde ervaring moeten beschikken over:

- grote vaardigheid in de Engelse taal in woord en geschrift;
- tact in het overleg met personen van velerlei niveau en nationaliteit;
- initiatief, zelfstandigheid en doorzettingsvermogen.

Voorts is bereidheid tot veelvuldig reizen naar ontwikkelingslanden noodzakelijk.

Brieven en inlichtingen bij de directeur van bovengenoemd bureau, Drs. J. C. Gerritsen, Prinses Beatrixlaan 7, 2595 AK DEN HAAG (telefoon 070-851302).

- Erasmus Universiteit Rotterdam**, Economisch-Geografisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, Tel.: (010) 14 55 11, tst, 3522.
- P. R. Odell, *The maritime dimension: oil and gas resources*, Working paper 78-14.
- D. A. Pinder, *a revision of nearest neighbour analysis*, Working paper 78-15.
- D. A. Pinder, *The problem of popularizing land consolidation in the Netherlands: thirty years of legislative change 1924-1954*, Working paper 79-1.
- D. A. Pinder, *A reappraisal of Poisson-based quadrat analysis of point patterns*, Working paper 79-2.
- K. E. Rozing, C. S. ReVelle en H. Rozing-Vogelaar, *The p-median and its linear programming relaxation: an approach to large problems*, Working paper 79-3.
- G. A. v.d. Knaap en W. F. Slegers, *A note on the stability of interregional transaction*, Working paper 79-4.
- P. R. Odell, *The world's energy needs and resources*, Working paper 79-5.
- Erasmus Universiteit Rotterdam**, Instituut voor Economisch Onderzoek, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11.
- D. M. Wells, *Economic systems and the evolutionary process*, Discussion paper series 7815/G.
- A. J. Hughes Hallett, *Approximating unknown objective functions with known optima: an error control theorem for a class of variable metric algorithms*, Discussion paper series 7816/G.
- J. P. Ancot en A. J. Hughes Hallett, *A general method for estimating revealed preferences*, Discussion paper series 7817/G.
- A. J. Reitsma, *Monetaire unie en monetaire theorie*, Discussion paper series 7818/G/M.
- J. A. Ribbers, *A distribution of demand determined by information, market volume sales - and reservation prices*, Discussion paper series 7820/G.
- C. A. van Bochove, *Trade and growth in a neoclassical one sector economy*, Discussion paper series 7821/G.
- P. J. J. Lesuis, F. Muller en P. Nijkamp, *Analytical methods for environmental and energy policies*, Discussion paper series 7822/G.
- J. C. Siebrand, *An experiment in model building for the spillovers between the monetary sector and the real sector*, Discussion paper series 7823/G/M.
- C. A. van Bochove, *Equilibrium trade of two neoclassical one sector economies: existence and stability*, Discussion paper series 7901/G.
- J. Hartog, *Job mobility, job characteristics and earnings*, Discussion paper series 7902/G.
- A. van Iperenburg en W. Sidré, *Aspecten van de WW (deel 2)*, Discussion paper series 7903/G.
- J. Hartog, *Alternative specification of earnings equations*, Discussion paper series 7904/G.
- A. S. W. de Vries, *T ratios versus confidence intervals in regression analysis: a note*, Discussion paper series 7905/G.
- P. D. van Loo, *A note on the theory of interest rate setting at financial intermediaries*, Discussion paper series 7802/M.
- P. D. van Loo, *Time deposit supply in the Brunner-Meltzer model*, Discussion paper series 7803/M.
- P. D. van Loo, *On the microeconomic foundations of bank behaviour in macroeconomic models*, Discussion paper series 7901/M.
- Nederlands Economisch Instituut**, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3736, t.a.v. B. Sap.
- L. H. Klaassen, *New perspectives in urban development*, Foundation of empirical economic research, 1979/1.
- L. H. Klaassen en J. A. van der Vlist, *Die Schattenprojectmethode als Hilfsmittel bei der Abfassung von Kosten-Nutzenanalysen*, Foundations of empirical economic research, 1979/2.
- L. H. Klaassen en J. A. van der Vlist, *De schaduwprojectmethode als hulpmiddel bij het opstellen van kosten-baten-analyses*, Foundations empirical economic research, 1979/3.
- J. H. P. Paelinck en D. Tack, *Distance interaction: rationale estimation, and computing*, Foundations empirical economic research, 1979/4.
- G. den Broeder, *Between Newton and Cauchy: the diagonal variable metric method; theory and test results*, Foundations empirical economic research, 1979/5.
- J. Paelinck, *Multiregional growth: some further results on the Sakashita-Kamoike model*, Foundations empirical economic research, 1979/6.
- Willem T. Molle, *Input-output in the framework of FLEUR: a model of regional development in the European Community*, Foundations empirical economic research, 1979/7.
- Rijksuniversiteit Leiden**, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Bibliotheek Economisch Instituut, Hugo de Grootstraat 32, Leiden.
- Bernard M. S. van Praag, Arie Kapteyn en Floor G. van Herwaarden, *Individuele welvaartsfuncties en sociale referentiegroepen*, Rapport 79.01.
- Arie Kapteyn en Floor G. van Herwaarden, *Afhankelijkheid van voorkeuren en optimale inkomensverdeling*, Rapport 79.02.
- Tom J. Wansbeek, Jeanine Buyze en Arie Kapteyn, *Veranderende voorkeuren*, Rapport 79.03.
- Wietze Eizenga en Ian H. Giddy, *Bank solvency regulation and deposit insurance in the US and the Netherlands*, Rapport 79.04.
- Floor van Herwaarden en Flip de Kam, *Bijzondere tarieven in de inkomstenbelasting: 1973*, Rapport 79.05
- W. Eizenga, *De Dutch disease*, Rapport 79.06.
- W. Eizenga en H. Pfisterer, *Ist die EG mehr als eine Zollunion? Wo steht die EG-Kapitalmarkt heute?*, Rapport 79.07/79.08.
- B. M. S. van Praag, A. J. M. Hage-naars en N. Bouma, *Income inequality: measurement and reality*, Rapport 79.09.
- Wynand van de Ven en Jacques van der Gaag, *Health as an unobservable; a NIMIC-model for health-care demand*, Rapport 79.10.
- V. Halberstadt en C. A. de Kam, *Belastingpolitiek en inkomensverdeling: 40 maanden later*, Rapport 79.11.
- Frans van Winden, *State, private sector and political parties*, Rapport 79.12.
- Roberto Wessels, *The demand for money and overdraft facilities by firms*, Rapport 79.13.
- C. A. de Kam en H. Priemus, *De fiscale positie van de bewoner/eigenaar opnieuw bezien*, Rapport 79.14.
- V. Halberstadt, en C. A. de Kam, *Belastinguitgaven*, Rapport 79.15.
- V. Halberstadt, F. G. van Herwaarden en C. A. de Kam, *Quantitative aspects of tax burdens*, Rapport 79.16.
- Ph. R. de Jongen Kieviet, *Macro-economische investeringsvergelijking, gebaseerd op Jorgensons model, voor Nederland getoetst*, Rapport 79.17.
- Katholieke Hogeschool Tilburg**, Faculteit der Economische Wetenschappen, Hogeschoollaan 225, Tilburg, tel.: (013) 66 91 11, t.a.v. A. C. Jansen.
- J. Kriens, *Convex analyses and mathematical economics*, FEW 71.
- A. P. Willemstein, *A new method for estimating linear models with time varying parameters and errors in the observed data*, FEW 72.
- A. C. M. Hopmans en J. P. C. Kleynen, *Importance sampling in systems simulations. A practical failure*, FEW 73.
- J. P. C. Kleynen, *The role of statistical methodology in simulation*, FEW 74.
- J. Plasman en A. de Zeeuw, *Pareto optimality and incentives to co-operate in linear quadratic difference games*, FEW 75.
- J. P. C. Kleynen, *Scoring methods, multiple criteria and utility analysis*, FEW 76.
- A. Hempenius en J. Frijns, *The price dependence of the variance of demand functions*, FEW 77.
- J. P. C. Kleynen, *Economic framework for information systems*, FEW 78.
- H. Peer, *Determinants and effects of mergers the Netherlands 1962-1973*, FEW 79.
- J. P. C. Kleynen, *Timeliness of information: a basic model*, FEW 80.
- J. P. C. Kleynen, *Simulation in the evaluation of management information systems: an overview and evaluation*, FEW 81.
- J. P. C. Kleynen, *Small jobs first*, FEW 82.
- C. Weddepohl, *Equilibria with rationing in an economy with increasing returns*, FEW 83.
- A. de Zeeuw, *Stackelberg solutions in macro-econometrics policy models with a decentralised decision structure I*, FEW 84.

Nikos Vernardakis: Econometric models for the developing economies. A case study of Greece. Saxon House, Farnborough, 139 blz., \$ 9,50.

De auteur oefent kritiek uit op de uitgangspunten van de economische theorie m.b.t. ontwikkelingseconomieën. Vertrouwen op het concept van de effectieve vraag alleen is inadequaat; meer aandacht moet worden geschonken aan de aanbodkant. Een en ander is uitgewerkt in een econometrisch model voor Griekenland.

Dr. H. H. J. Bol: Het coöperatief georganiseerde bankwezen in Nederland. Serie Bank- en effectenbedrijf nr. 13, Kluwer/NIBE, Deventer/Amsterdam, 1978, 80 blz., f. 12,50.

In deze NIBE-publikatie wordt op beknopte wijze een beeld gegeven van het ontstaan en de ontwikkeling van coöperatieve banken en kredietinstellingen. Vervolgens wordt de organisatiestructuur en de tegenwoordige werkwijze behandeld, waarbij ruime aandacht wordt geschonken aan het coöperatieve karakter.

Dr. Ir. A. Twijnstra: Maatschappelijk management. Ontwikkelingen van de organisatiekunde in een veranderende samenleving. Samsom, Alphen aan den Rijn, 1979, 19 blz.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de faculteit der economische wetenschappen, voor het onderwijs in de bedrijfshuishoudkunde, in het bijzonder de leer van de organisatie en leiding, van de Vrije Universiteit te Amsterdam, op 5 april 1979.

Drs. A. L. den Broeder: Arbeidsmarkt en personeelsvoorzieningsbeleid in Japan. Bijzondere uitgave Kwartaal-informatie, Raad voor de Arbeidsmarkt, 8e jaargang, nr. 29, 74 blz., f. 4 (bestellen bij SER, afdeling verkoop, postbus 90405, Den Haag).

Verslag van een studiereis die de auteur in het voorjaar van 1978 naar Japan maakte. De auteur was toen secretaris van de SER belast met arbeidsmarkt- en onderwijszaken.

Prof. W. J. de Langen: Het abc van het belastingrecht. Samsom, Alphen aan den Rijn, 1979, 8e druk, 114 blz. bijlage, f. 29.

Deze achtste druk van het boekje is bewerkt door Prof. Dr. D. Brüll, Mr. A. Hartman, Drs. R. Oorhuizen en Mr. J. van Soest. Om het praktisch inzicht te vergroten zijn thans modellen van aangiftebiljetten bijgevoegd.

Mr. L. Mok: Onrechtvaardige rechtspraak. Kluwer, Deventer, 1979, 27 blz.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding

van het ambt van bijzonder hoogleraar in het verzekeringsrecht vanwege de Stichting Verzekeringswetenschap aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op 22 maart 1979.

Financieel memo 1979. Kluwer, Deventer, 1979, 71 blz., f. 14,50.

Dit *Financieel memo* bevat de meest recente informatie over o.a. de kerngegevens van de economie, prijzenbeschikkingen, kredieten, loonkostensubsidies, belastingen enz.

Onderzoek jaarverslagen 1977. Nivra-geschrift nr. 21, februari 1979, NIVRA/Kluwer, Amsterdam/Deventer, 1978, 95 blz., f. 24,50.

Resultaten van een onderzoek naar de wijze van verslaggeving van 135 ter beurze genoteerde ondernemingen over de boekjaren eindigende ultimo 1977 of in 1977.

Drs. J. Kriens en Drs. A. C. Dekkers: Steekproeven in de accountantscontrole. H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden/Antwerpen, 1979, 258 blz., f. 36,50.

Dit boek bespreekt de steekproef als een goed bruikbaar en doelmatig instrument bij de accountantscontrole, waarbij gebruik wordt gemaakt van aan de praktijk ontleende voorbeelden. Bovendien wordt een op het toepassen van steekproeven gerichte inleiding in de statistiek gegeven.

Hans Renner: Tjechoslowakije en de tankrealiteit. Uitgave van het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, Den Haag, 1978, 135 blz., f. 8.

In de nacht van 20 op 21 augustus 1968 viel een troepenmacht van een half miljoen Warschau-pact militairen Tjechoslowakije binnen om een einde te maken aan de Praagse Lente. De historicus Hans Renner beschrijft de ontwikkeling die daarop volgde: die van het socialisme met een menselijk gezicht naar het stalinisme met een menselijk gezicht.

Albert K. Kurtz en Samuel T. Mayo: Workbook for statistical methods in education and psychology. Springer Verlag, New York/Heidelberg/Berlijn, 85 blz., DM. 9.

Dit werkboek bevat ongeveer 500 oefeningen voor studenten van verschillende aard en moeilijkheidsgraad.

Huisvestingsprojecten voor jongeren en voor buitenlandse werknemers. Publikatie van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1979, 85 blz., f. 9,50.

In deze publikatie wordt een uitgebreid beeld gegeven van enkele projecten voor één- en tweepersoonshuishoudens.

Dr. M. P. C. M. van Schendelen: Regering en parlement in crisistijd. H. D. Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn, 1979, 82 blz., f. 21.

De probleemstelling van dit boekje heeft betrekking op de mogelijke effecten van de Machtigingswet van 1974 op het politieke proces. Daarnaast probeert de auteur een antwoord te geven op de vraag of het wel mogelijk is te bepalen of een wet enig verschil uitmaakt.

Vernieuwde stad. Uitgave van het Ministerie van Volkshuisvesting van Ruimtelijke Ordening, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978, 375 blz., f. 7.

Deze uitgave heeft tot doel meer inzicht te verschaffen op het terrein van de stadsvernieuwing. De publikatie bevat samenvattingen van en toelichtingen op alle regelingen m.b.t. de stadsvernieuwing van alle departementen die op dit terrein werkzaam zijn.

Bas de Gaay Fortman: De kunst van het voordraaien. Het Spectrum, Utrecht, 1979, 126 blz., f. 14,50.

Dit boek moet gelden als een „handleiding voor het politieke ambacht”. De auteur acht de tijd rijp voor een kritische analyse van strategie en optreden van vooral progressieve partijen en politici

Prof. Dr. H. van Zuthem. Spanningsvelden rondom bedrijfsdemocratie. Ten Have, Baarn, 1978, 110 blz., f. 12,50.

In de discussie over bedrijfsdemocratie komen altijd weer drie criteria naar voren: a. doelmatigheid van handelen; b. verantwoordelijkheid van mensen; c. rechtmatigheid van macht. In dit boekje wordt een poging gedaan door te dringen tot de meest essentiële kenmerken van deze drie punten. De conclusie is dat we in allerlei opzichten nog aan het begin staan van het democratiseringsproces. De auteur is van mening dat vooral aandacht moet worden besteed aan de verantwoordelijkheid van de werkende mens.

Cornelius Buitenhuis: Organization in innovation, innovation in organization. The matrix as a stimulus to renewal. Van Gorcum, Assen, 1979, XV + 158 blz., f. 26,50.

Publikatie over de innovatie van organisatie in industrieën met een hoog ontwikkelde technologie. Het boek is een van de eerste publikaties over systematisch onderzoek van industriële innovatieprojecten en matrix-organisaties.

Jeugdwerkloosheid in Nederland. Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek BV, Rotterdam, 1978, 160 blz.

Jubileumuitgave van het Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek. Het betreft een literatuurstudie naar aspecten die samenhangen met het verschijnsel van de jeugdwerkloosheid. Daarnaast is een negental interviews opgenomen met personen of instellingen die nauw bij de jeugdwerkloosheid betrokken zijn. Ten slotte wordt een inventarisatie gegeven van riante onderzoeken die op het gebied van de jeugdwerkloosheid zijn verricht.